

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL FILOSOFIE ȘI ANTROPOLOGIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 1(498)(091) + 215(043.3)

MOȘIN OCTAVIAN

UMANISMUL FILOSOFIEI CREȘTINE ÎN OPERA
LUI ALEXANDRU SCARLAT STURZA

631.02. FILOSOFIE ISTORICĂ

Rezumatul tezei de doctor în filosofie

CHIȘINĂU, 2019

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Filosofie și Antropologie a Universității de Stat din Moldova

Conducător științific:

ȚAPOC Vasile, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar

Referenți oficiali:

HIMCINSCHI Mihai, doctor, profesor universitar, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia (România)

CĂLDARE Dumitru, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar

Componența Consiliului Științific Specializat:

BOBÎNĂ Gheorghe, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, *președinte*

ZELENSCHI Angela, doctor în filosofie, conferențiar universitar, *secretar științific*

COANDĂ Svetlana, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar

TROIANOWSKI Lidia, doctor în filosofie, conferențiar cercetător

LOZOVANU Ecaterina, doctor în filosofie, conferențiar universitar

NICOLAE Jan, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia (România)

Susținerea va avea loc la **20 mai 2019, ora 15.00** în ședința Consiliului Științific Specializat **D 631.02-30** din cadrul Universității de Stat din Moldova, Chișinău, str. Mateevici, 60, Bl. IV, sala 222.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Centrală a Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC (www.anacip.md).

Autoreferatul (rezumatul) a fost expediat la **19 aprilie 2019**.

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat

ZELENSCHI Angela, doctor în filosofie, conferențiar universitar _____

Conducător științific:

ȚAPOC Vasile, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar _____

Autor:

MOȘIN, Octavian _____

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei investigate derivă din caracteristicile societății contemporane dominate de progresul tehnico-științific, tehnologic, din preocupările și tensiunile omului. Umanismul de-a lungul istoriei omenirii, fiind un indiciu al progresului cultural, a examinat diverse aspecte ale existenței umane, valorificând potențialul cognitiv, formativ al filosofiei, științei, religiei, artei. Odată cu *maturizarea* conștiinței individuale și sociale în cultura universală se afirmă tendința, care insistă asupra respectării demnității și drepturilor omului, protejării lui ca personalitate. Despre atitudinea demnă a omului față de om, despre drepturile acestuia, despre grija de moralitatea oamenilor, despre desăvârșirea lor s-a scris în toate epocile istorice: în Antichitate, în Evul Mediu și în Epoca Modernă, cu toate acestea, o extindere mai largă umanismul o cunoaște în Epoca Renașterii, în secolele XIV-XVI. Umanismul renascentist se inspiră din valorile spirituale, îndeosebi, cultura medievală îmbogățește umanismul cu modelul creștin al mântuirii. Astfel, umanismul a creat nu doar o viziune teoretică complexă asupra ființei umane, ci a descris stilul de viață al oamenilor de succes, care au înscris importante realizări cultural-spirituale.

În secolul al XVIII-lea secularizarea, promovată de iluminiști, a pus la grea încercare umanismul creștin din țările europene: Franța, Germania, Scoția, dar și Rusia, care se aliniază la valorile europene.

Deși pe parcursul secolelor s-a trecut prin mai multe transformări sociale și de conștiință, mereu au fost gânditori valoroși care au mărturisit adevărul de credință și au pus în valoare cele revelate de Dumnezeu. Printre ei îl regăsim pe Alexandru Scarlat Sturza¹ – figură proeminentă din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alexandru Scarlat Sturza este unul dintre puținii filosofi și scriitori-diplomați din acea perioadă, care a dezvoltat și popularizat în întreaga Europă filosofia creștină. Mărturie sunt lucrările filosofului care au văzut lumina tiparului în timpul vieții sale, precum și operele postume religioase, istorice, filosofice și literare.

Bogata moștenire literară și experiența culturală a lui Alexandru Scarlat Sturza îl motivează pe cercetătorul contemporan să-i cunoască și să-i estimeze, în mod adecvat, valoarea respectiv să promoveze valorile umanismului religios. Pentru Alexandru Scarlat Sturza, religia creștină prezintă legătura, energia relației sufletului individului cu lumea, iar cultura, ca totalitate a creațiilor spirituale, sociale și individuale, nu are sens în sine, ci se integrează ca parte a activității religioase. Anume credința ridică și dă valoare faptelor omenești.

¹ Acest nume îl întâlnim ortografiat, de obicei, în două versiuni: Sturza și Sturdza (în franceză, rusă ș.a.). Am preferat, după cum e și firesc, prima versiune. În favoarea acesteia înclină tradiția onomastică românească. În conformitate cu ea îl ortografiază și *Dicționarul de prenume și nume de familie purtate de moldoveni*. Chișinău, 1991, elaborat în cadrul Centrului Republican de Terminologie a Institutului de Limbă și Literatură al AȘM de către Maria Cosniceanu, p. 57. În lucrare folosim versiunea deplină – Alexandru Scarlat Sturza.

Filosoful este printre primii teologi ortodocși ai modernității, care scoate teologia din cercul îngust al specialiștilor, prezentând-o într-o formă impunătoare și chiar implicând-o în sociologie, ceea ce a condiționat crearea bazei sociologiei creștine. Pătruns de tendințele autentice și posibilitățile imense ale teologiei afirmate pe întreaga durată istorică, Alexandru Scarlat Sturza estimează punctul creștin de abordare a unui spectru de probleme, făcând cunoscute valorile practice ale doctrinei ortodoxe. Teologia în viața și opera filosofului poartă un caracter trăit nemijlocit, iar apărarea și răspândirea credinței creștine, aplicată practic în toate domeniile vieții – de la creația artistică și până la educația tineretului, i-a oferit un minunat prilej pentru a o îmbogăți cu noi semnificații.

Gânditorul prezintă perspectiva autentică de înțelegere și forța superioară de gestiune a tuturor frământărilor spirituale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, evidențiind în prim-plan potențialitatea universală și nesecată a creștinismului. Prin activitățile sale, Alexandru Scarlat Sturza a realizat, în același timp, răspândirea și protejarea de profanare a doctrinei ortodoxe în lumea intelectuală din Principatele Dunărene, Rusia și din țările europene: Grecia, Franța, Germania ș.a.

Alexandru Scarlat Sturza rămâne actual prin gândirea sa și în domeniul spiritualității creștine. Opera filosofului-diplomat este în consonanță cu dialogul european intercultural. Publicistica filosofului s-a dovedit a fi în armonie cu problemele zilei: problema Orient – Occident, renașterea Bisericii Creștine, revenirea la credință în țările cu un fost regim totalitar, intensificarea activității diferitelor comunități religioase, problema educației și instruirii în școală și altele. Gânditorul analizează problemele din timpul său, tendințele filosofice, mai cu seamă din Europa, pentru că aici dorea mai întâi să fie ordine, să fie rezolvate problemele stringente: sărăcia, războaiele, încălcarea libertății oamenilor, a popoarelor.

Alexandru Scarlat Sturza asemenea filosofului Dimitrie Cantemir, intră în rândul cărturarilor prin a căror operă – de fond polisemic, purtând încărcătură umanistă și elemente de romantism – sunt trasate căi noi în spiritul veacului. Este vorba despre preocupările majore, caracteristice doar țărilor avansate din Occident, despre sintezele ideatice ale lui Alexandru Scarlat Sturza, efectuate în operele sale, care conțin un răspuns nu doar la necesitățile trecătoare ale timpului său, ci, prin valoarea lor, își mențin actualitatea și astăzi. Alexandru Scarlat Sturza, prin activitățile desfășurate, a pregătit și a facilitat integrarea noastră în lumea culturii europene.

Actualitatea acestui studiu rezidă și în faptul că multe lucrări ale lui Alexandru Scarlat Sturza reflectă tendințele științei și filosofiei contemporane: corelaționarea religiei, științei și filosofiei în procesul educării tinerei generații; unirea creștinilor de pretutindeni; consolidarea eforturilor popoarelor întru prosperarea lor; instaurarea păcii pe pământ. Analiza operei și a comentariilor ei ne permite să constatăm că actualitatea ideilor sale umanist-creștine nu numai că n-

a scăzut, ci, dimpotrivă, a crescut. Ca dovadă este interesul manifestat și astăzi față de opera și activitatea sa, atestat în lucrările apărute recent ale Stellei Ghervas: *Un intellectuel orthodoxe face à l'Occident*” (Elveția 1999); *Réinventer la tradition: Alexandre Stourdza et l'Europe de la Sainte-Alliance* (Paris, 2008); *Reinventarea tradiției: Alexandru Sturza și Europa Sfintei Alianțe* (București, 2014); precum și opera tradusă: Alexandru Sturza *Apărarea ortodoxiei* (București, 2001); diverse studii: Emil Vrabie: *Alexandru Sturza: Viața și opera. Aviz pentru tinerii diplomați* (Chișinău, 2002); lucrarea lui V.S. Parsamov, apărută la Saratov (2003) și V.P. Romaniuc și L.A. Eršov la Kiev (2004) ș.a.

Scopul lucrării vizează cercetarea factorilor ce au contribuit la elaborarea filosofiei creștine a lui Alexandru Scarlat Sturza, personalitate, preocupată de promovarea valorilor creștin-ortodoxe.

Obiectivele cercetării:

- analiza mediului în care s-a format mentalitatea filosofico-religioasă a lui Alexandru Scarlat Sturza;
- evidențierea specificului redimensionării de către Alexandru Scarlat Sturza a valorilor spirituale ale Evului Mediu, abordate dintr-o perspectivă nouă;
- cunoașterea și estimarea modalităților implementării valorilor creștin-ortodoxe în practica politico-diplomatică, îndeosebi în aplicarea strategiei funcționării Actului Sfintei Alianțe;
- elucidarea contribuțiilor ideatico-metodologice ale lui Alexandru Scarlat Sturza la constituirea ulterioară a axiologiei și a sociologiei religioase;
- explicarea valorii perene a concepțiilor sturziene cu privire la educație și creație;
- scoaterea în evidență a specificului umanismului religios nu doar elaborat teoretic, ci și promovat în practică prin acte de toleranță religioasă instituțională (Biserică, Stat) și prin acțiuni filantropice;
- demonstrarea supremației credinței creștine în raportul dintre filosofie, știință și artă, expus în filosofia lui Alexandru Scarlat Sturza.

Ipoteza de cercetare, element integratoriu al investigației experienței teoretico-empirice a lui Alexandru Scarlat Sturza, structurat în Proiectul de cercetare – Cuprinsul tezei, plauzibil confirmării sau infirmării umanismului religios în reflecțiile și faptele de zi cu zi ale acestuia. La selectarea problemei de cercetare a fost intuită ideea că religiozitatea e componenta esențială, generală și necesară a omului, cu pierderea căreia, apare pericolul real al degradării omului la nivel de ființă biologică.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare utilizate este determinată de complexitatea problemei abordate, de caracterul reflexiv-conceptual al demersului investigațional plasat nu doar în dinamica istoriei, ci și a contextului național și internațional variat.

Logica cercetării a cerut să fie susținută de metode atât general-filosofice: analiză și sinteză; generalizare și individualizare ș.a., precum și de metodele specifice domeniului de cercetare: metoda comparativ-istorică, fenomenologică și hermeneutică, analiza de conținut a operei sturziene și a experienței sale multiaspectuale.

În calitate de suport teoretico-metodologic fundamental ne-au servit lucrările filosofului Gheorghe Bobîna, îndeosebi monografia *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*; lucrarea cercetătorului Ilie Bădescu *Istoria Sociologiei*; a Stellei Ghervas *Reinventarea tradiției: Alexandru Sturza și Europa Sfintei Alianțe* (București, 2014); Alexandru Sturza *Apărarea ortodoxiei* (București, 2001); a lui Emil Vrăbie: *Alexandru Sturza: Viața și opera. Aviz pentru tinerii diplomați* (Chișinău, 2002). Un interes deosebit pentru realizarea scopului investigației prezintă relatările savanților: G.Bezviconi, E.Haivas, N.Nivotcicov, A.Babii, I.Irimia, C.Buzdugan, T.Paleologu, I.Bădescu, A.Pascaru, L.Troianowski, V.Parsamov, D.Domnikova, V.Romaniuc, L.Erșov ș.a.

Noutatea și originalitatea științifică a problemei soluționate pe parcursul elaborării tezei rezidă în cercetarea complexă a operei cu conținut filosofic, precum și tematicii teologice, pedagogice, estetice etc. Utilizând metode noi, cum ar fi cea a cercului hermeneutic, spre exemplu, în investigarea problemei tradiționale a umanismului, s-a obținut dublul avantaj: cunoașterea realizărilor teoretico-sociale sturziene pe plan internațional și aprecierea, recunoașterea adecvată, după scurgerea timpului, a meritului de pionier al încadrării conaționalului nostru în cultura europeană cu rezonanțe admirative pentru efortul insistent și consecvent de a demonstra că doar credința ortodoxă prezintă orientarea autentică a trăirii umanismului. Alte aspecte ale noutății și originalității cercetării sunt reflectate în următoarele componente și aspecte ale tezei în interacțiunea lor:

- utilizarea strategiei de abordare interdisciplinară a permis aplicarea unei metodologii adecvate atât domeniului **general**-filosofic, cât și sferei **particulare** filosofico-religioase și, respectiv, **specifice** umanismului religios; în ultimul domeniu apelând cu preferință la metodele comparativ-istorică, fenomenologică și hermeneutică;

- scoaterea în evidență a contribuției ideilor filosofico-religioase a lui Alexandru Scarlat Sturza la constituirea sociologiei religiei, al cărei fondator este considerat; a meritului filosofului-diplomat în elaborarea ideilor ce s-au manifestat ca fondatoare în apariția ulterioară a axiologiei; a valorii unor idei pedagogice centrate pe Dumnezeu, om și natură, ce nu și-au pierdut actualitatea; a contribuțiilor aduse delimitării filosofiei creației cu tentă religioasă ș.a.;

- atragerea în sfera cercetării a unor opere mai puțin studiate ale filosofului, cum sunt: *Considerente despre filosofia creștină*; *Considerente despre caritatea particulară și obștească*; *Credință și competență*, *Aviz pentru tinerii diplomați*; a unui număr considerabil de izvoare literare,

religioase și, mai întâi a lucrărilor originale ale lui Alexandru Scarlat Sturza, în fond, needitate în limba română, doar în franceză și în rusă; au fost scoase în evidență reflecțiile filosofului despre rolul religiei în societate, despre corelația dintre religie, filosofie și știință.

Importanța teoretică a lucrării este justificată de tezele:

1) Alexandru Scarlat Sturza, prin opera sa, a creat premise favorabile pentru apariția sociologiei în genere și a celei religioase în mod special.

2) Filosofia religioasă a lui Alexandru Scarlat Sturza a îmbogățit științele educației cu noi idei, îndeosebi cât privește abordarea integrală a acesteia prin prisma unității științei, religiei și artei.

3) Filosoful a dezvoltat concepțiile cu privire la componenta religioasă a esteticii, inclusiv, în ceea ce privește raportul dintre ideal și imitație.

4) Alexandru Scarlat Sturza a contribuit la raționalizarea discursului religios în domeniul teologiei.

Valoarea practică a investigației. Tezele, informațiile, concluziile, întreg materialul disertației permit:

- să fie completat programul de studii la istoria filosofiei pentru studenții, masteranzii și doctoranzii facultăților umanitare ale instituțiilor universitare de învățământ cu tematica disertației:

Umanismul filosofiei creștine în opera lui Alexandru Scarlat Sturza;

- să atragă atenția studenților, masteranzilor, doctoranzilor, cercetătorilor asupra necesității studierii în continuare a operei, concepțiilor religioase și laice ale lui Alexandru Scarlat Sturza. Lucrarea sugerează tangențial mai multe teme interesante, care rămân încă necercetate, spre exemplu: *Alexandru Scarlat Sturza – apărător al Bisericii Ortodoxe în Europa; Alexandru Scarlat Sturza – diplomat; Un filosof creștin și problema unirii credincioșilor din Europa; Scriitorul-teolog și arta lui oratorică; Alexandru Scarlat Sturza – pedagog și altele.*

Aprobarea rezultatelor cercetării. Tezele principale ale disertației au fost expuse în rapoartele prezentate la conferințele științifice inter-universitare din țară și internaționale, în 18 publicații.

Volumul și structura tezei. Teza de doctor în filosofie cuprinde: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie (169 de titluri). Textul de bază al tezei este expus pe 126 de pagini.

CONȚINUTUL TEZEI

Introducerea întrunește toate componentele invocate în Regulament: actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele investigației, problema științifică soluționată, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor și sumarul componentelor tezei.

Capitolul 1. *Nivelul de cercetare și reperele metodologice ale interpretării operei lui Alexandru Scarlat Sturza*, scoate în evidență contribuția cercetătorilor din țară și de peste hotare la studierea moștenirii literare, filosofice, științifice, religioase, pedagogice, estetice ș.a. a filosofului. Actualizarea și estimarea relatărilor savanților: Gh.Bezviconi, E.Haivas, N.Nivotcicov, A.Babii, E.Vrabie, Gh.Bobîna, I.Irimia, C.Buzdugan, T.Paleologu, I.Bădescu, A.Pascaru, L.Troianowski, V.Parsamov, D.Domnikova, V.Romaniuc, L.Erșov ne-a permis să constatăm că filosoful este printre primii teologi ortodocși ai modernității, care scoate teologia din cercul restrâns al specialiștilor, prezentând-o într-o formă impunătoare și chiar implicând-o în sociologie, ceea ce a condiționat crearea bazelor sociologiei creștine. Pătruns de tendințele autentice și posibilitățile imense ale teologiei, afirmate pe întreaga durată istorică, Alexandru Scarlat Sturza evidențiază punctul creștin de abordare a unui spectru de probleme, făcând cunoscute valorile practice ale doctrinei ortodoxe.

Componenta filosofică a operei lui Alexandru Scarlat Sturza prezintă interes major prin faptul că se manifestă ca un receptacol sintetic în care se îmbină epoci și stiluri ce fixează, pentru timpul în care se manifestă filosoful-diplomat, caracteristicile specificului uman pe harta culturală a Europei. Alexandru Scarlat Sturza, asemenea filosofului Dimitrie Cantemir, intră în rândul cărturarilor, care au pregătit și facilitat integrarea noastră în lumea culturii occidentale. Filosoful-diplomat, asemenea lui Dimitrie Cantemir, după cum inspirat scria Nicolae Iorga, prezintă „modul românesc de a fi în civilizația universală” [10, p. 71].

În subcapitolul 2. *Delimitări metodologice și conceptuale în analiza operei lui Alexandru Scarlat Sturza*, se menționează că studierea ideilor umaniste ale lui Alexandru Scarlat Sturza, formulate un secol și jumătate în urmă, se poate încununa cu succes doar în condițiile respectării unor cerințe sau principii metodologice. Primul principiu, se referă la specificul dinamicii istorice a filosofiei, spre deosebire de cel al creșterii cunoașterii științifice. Progresul științei, chiar și atunci când trece prin crize și debarasări de elemente eronate, are loc prin adăugarea cunoștințelor noi [30]. Examenul la care trebuie să reziste știința este verificarea practică, experimentală. O concepție filosofică, chiar și atunci când se referă la probleme determinate, vizează existența în ansamblul său. În cadrul culturii, filosofia și-a format specificul prin insistența de înțelegere rațională a lumii ca totalitate, și de acomodare cu scopul final al condiției umane. Cu alte cuvinte, orice filosofie exprimă nu numai o concepție generală despre lume și viață, ci și o atitudine valorică față de ele.

Ceea ce desemnează că „progresivitatea filosofiei este una de adâncime și nu poate fi verificată enunț cu enunț” [8, p. 16]. Și mai mult, desprinse din concepțiile din care fac parte, ideile filosofice pot dobândi semnificații diferite de cele avute în contextele din care au fost rupte. Și aceasta din cauza că ideile au fost puternic influențate de idealurile timpului respectiv. Însă odată cu schimbarea intervenită în dezvoltarea istoriei, se vor modifica, inevitabil, și semnificațiile ideilor respective. În asemenea situație, cercetătorul ideilor istorice va trebui să țină cont atât de semnificația lor istorică, cât și de noile nuanțe ale ideilor investigate, apărute ulterior.

Afară de aceasta, după cum e și firesc, cercetarea se efectuează de către un subiect concret care-și pune amprenta asupra materialului elaborat, adică îi oferă pecetea subiectivității în procesul formulării concluziilor din cadrul procesului de interpretare al textelor studiate. Un asemenea fenomen este inevitabil chiar și la interpretarea textelor biblice. Aceasta l-a făcut pe Sfântul Maxim Mărturisitorul să exclame: „Dar vă rog pe voi cei atotsfinți și pe toți cei care veți citi această scrisoare, să nu socotiți cele spuse de mine drept normă...” [4, p.11]. Și aceasta din cauza că el nu considera interpretarea pe care o dădea textelor biblice ca fiind normativă, ci fiind una din mai multe posibile. De fapt, nu există norme universale care te-ar feri de propria subiectivitate. Foarte frecvent totul ține de trei factori: angajarea personală, forța de creativitate și capacitatea de a distinge „filosofia personală” de ideile expuse de filosoful cercetat, pe care nu suntem obligați să le acceptăm, ci doar să le distingem (cunoaștem) și să le evidențiem (formulăm) cât mai corect. Lucru ușor de spus și greu de făcut, deoarece „filosofia personală” ne pătrunde întreaga mentalitate. Karl Popper în *Prefața* la a treia ediție germană a *Logicii cercetării* menționa: „... toți oamenii au o filosofie, fie că o și știu, fie că nu. Sunt de acord că aceste filosofii ale noastre, toate împreună, nu au o mare valoare. Dar influența lor asupra gândirii și acțiunii noastre este adesea de-a dreptul copleșitoare” [18, p. 68]. Datorită acestui fapt, devine necesară examinarea critică nu doar a concepțiilor cercetate, ci și a propriei viziuni asupra acestor concepte, adică o analiză unitară și integră.

De aici decurge cel de-al doilea principiu metodologic al cercetării istorice a textelor filosofice: *abordarea contextuală*. Contextul social-istoric și spiritual presupune că la studierea concepțiilor filosofico-religioase, în cazul nostru, ale lui Alexandru Scarlat Sturza, să se țină cont de timpul istoric, locul cu problemele și perspectivele sale și condițiile spirituale în mediul cărora au apărut ideile ce ne interesează. În procesul cercetării vom mai ține cont nu doar de specificul epocii și culturii, care și-au pus amprenta asupra creației autorului, ci și de factorii de personalitate și biografici, care au determinat apariția ideilor respective și limbajul în care au fost materializate.

Al treilea principiu, propus de o metodologie a cercetării eficiente a unor texte, ar fi cel al efectuării unei analize filologice a termenilor din textele filosofice. Nu putem să negăm realitatea afirmației lui Ludwig Wittgenstein că „Limitele limbajului meu semnifică limitele lumii mele” [32,

p. 102]. Precizarea semnificațiilor termenilor centrali trebuie să excludă interpretările eronate ale textelor filosofice, în genere, și ale celor întocmite de Alexandru Scarlat Sturza, în special.

O astfel de concepție este umanismul. Pentru a fixa aspectele reflectate de umanism, vom apela la definițiile date de dicționar: „1. Atitudine filosofică ce reconsideră omul și valorile umane; 2. Mișcare culturală europeană din epoca Renașterii...; 3. Doctrină morală care, recunoscând în om valoarea supremă, se opune atât fanatismului religios, cât și etatismului politic care sacrifică individul în numele rațiunii de stat, principiul său de bază este acela al toleranței” [11, p. 986]. Trăsăturile umanismului și tipologia care se intuiește aici includ, în mod implicit, sensul restrâns și larg al umanismului. În primul caz, se ține cont de mișcarea culturală și orientarea gândirii din Epoca Renașterii, când cunoașterea limbilor, în primul rând, a celor clasice a făcut posibilă manifestarea „dialogului dintre culturi” [6, p. 5]. În cel de-al doilea caz, este vorba despre termenul introdus în 1808 de Friedrich Immanuel Niethammer „desemnând concepțiile care de-a lungul întregii istorii a civilizației recunosc demnitatea, valoarea și posibilitățile nelimitate de desăvârșire ale ființei umane și care, în consecință, militează pentru dezvoltarea liberă a personalității umane” [12, p. 748].

Unele publicații filosofice rămân doar la sensul restrâns al termenului *umanism*. Astfel, în *Enciclopedia de filosofie și științe umane* se afirmă: „Umanism, termen istoriografic provenit din secolul al XV-lea, prin care, începând cu secolul al XIX-lea, este obișnuit să se indice mediul de studii legate de *humanae literae*, adică de acele discipline care se ocupă cu recuperarea și interpretarea textelor clasice ale antichității grecești și romane” [13, p. 1133]. Nu se face excepție nici atunci când se vorbește de un tip de umanism cum este cel de „umanism civic sau civil, tradiție a gândirii politice de inspirație neoclasică, propunând ca ideal de societate politică Roma antică din faza republicană...” [13, p.1133].

Esența umanismului, în interpretările de astăzi, o constituie mișcarea intelectuală în care omul este apreciat ca o ființă suficientă sieși. Mentalitatea umanistă cere ca omul să fie tratat nu în calitate de mijloc în realizarea anumitor scopuri economice, politice, militare etc., ci ca scop ce include cea mai înaltă valoare. Spre exemplu, umanismul este preocupat, în viziunea lui Martin Heidegger, de „întoarcerea omului către omenescul din sine – *homo humanitas*” [7, p. 31], dezvoltarea și manifestarea acestuia.

În lucrarea *Credință și competență sau raționamente despre armonia necesară în predarea religiei și științelor pentru discipolii instituțiilor de învățământ* (Odesa, 1833), Alexandru Scarlat Sturza susține că „știința și religia se completează una pe alta” [2]. Ideea despre completarea reciprocă a cunoștințelor a devenit un principiu metodologic al dezvoltării cunoașterii, conștientizat abia în a doua jumătate a secolului XX.

Alexandre Koyré (1892-1964), cu mult mai târziu, în anul 1957, în *Cuvânt înainte* la lucrarea *De la lumea închisă, la universul infinit*, va ajunge la o concluzie care nu-i era străină nici lui Alexandru Scarlat Sturza, și anume: „știința, filosofia și chiar teologia au deopotrivă interes legitim pentru chestiunile privind natura spațiului, structura materiei, tiparele acțiunii, rolul cauzalității, ca și pentru cele care se referă la natura, structura și valoarea gândirii și științei omenești” [14, p. 8]. Delimitările metodologice și conceptuale, relatate aici, vor servi drept principii strategice în efectuarea în continuare a cercetării concepțiilor umaniste, filosofico-religioase ale filosofului-savant de talie europeană Alexandru Scarlat Sturza.

În capitolul II. *Mediul social-politic național și internațional în care s-a consolidat și afirmat personalitatea lui Alexandru Scarlat Sturza*, conține analiza motivelor ce determinau aristocrația din Basarabia să migreze în Rusia în prima jumătate a secolului al XIX-lea; relatează despre factorii ce au contribuit la dezvoltarea vocațiilor multiple ale lui Alexandru Scarlat Sturza; scoate în câmpul cercetării mediul cultural propice dezvoltării concepțiilor gânditorului, care l-au transformat într-un reprezentant de frunte al filosofiei creștine din Europa; explică necesitatea redimensionării valorilor spirituale ale Evului Mediu la acel moment istoric; aduce informații considerabile pentru explicarea importanței implicării filosofului în elaborarea principiilor filosofico-teologice și implementarea în practica politico-diplomatică a Actului Sfintei Alianțe.

În subcapitolul 1. *Premisele social-politice și culturale care au favorizat manifestarea concepțiilor lui Alexandru Scarlat Sturza*, este descrisă situația Rusiei, care se anunța drept o mare putere sub Petru I și astfel a și ajuns sub domnia Ecaterinei II (1729-1796), fiind ridicată la nivel mondial. „Dezvoltarea economică ajunsese la un punct în care autocrația dispunea de suficiente venituri din taxe pentru a-și plăti demnitarii, astfel încât vechea formă de plată prin oferirea unor pământuri în dar nu mai era necesară. Serviciul în guvern era o scară pentru a avansa în societate, căci, prin definiție, obținerea unui post în guvern sau armată presupunea înnobilarea, cu toate privilegiile legate de rigoare” [16, p. 661]. Acestea fiind menționate, vor fi mai lesne de înțeles obiectivele pe care miza Alexandru Scarlat Sturza în cariera sa.

În aprilie 1809, la vârsta de 18 ani neîmpliniți, tânărul filosof, fiind protejat de sora sa Roxandra, domnișoară de onoare la Curtea Imperială, este angajat în serviciu la Ministerul de Externe al Rusiei [31, p. 12]. La început lucrează funcționar de birou: *kamer-junker*, lucru obositor, migălos și neinteresant pentru un tânăr bine cultivat. Având un caracter independent și o fire creativă, el nu era mulțumit de funcțiile ce le exercita, și ne mărturisește în memoriile sale, că după doi ani de muncă la cancelarie era „plictisit de o viață fără perspectivă, în funcții subalterne și de cele mai multe ori mecanice” [31, p. 12]. Din fericire, Alexandru Scarlat Sturza îl întâlnește aici pe ilustrul diplomat și om de stat Ioan Capodistrias (Ioannis Kapodistrias, 1776-1831), cu care se împrietenește. Ioan Capodistrias îl apreciază mult pe diplomatul începător Alexandru Scarlat Sturza

și îl numește sfetnic principal sau secretar al său în cancelaria diplomatică pe care o conducea. Împreună cu acest înalt demnitar și specialist, tânărul Alexandru Scarlat Sturza își face serviciul diplomatic la Sankt-Petersburg, apoi la Viena și Paris, iar în anul 1812, participă în calitate de secretar la acțiunile de alipire a Basarabiei la Rusia, ulterior fiind autorul primului statut al Basarabiei de după anexare.

Cel mai mare succes în domeniul diplomatic tânărul Alexandru Scarlat Sturza l-a avut în timpul desfășurării Congresului de la Viena și Paris. Personalitate culturală de talie europeană și bun cunoscător a mai multe limbi, el devine publicistul oficial al Sfintei Alianțe, expunându-și ideile sale filosofico-religioase în lucrarea *Considerații pe seama actului de alianță frățescă și creștinească din 14/26 septembrie 1815 (Considérations sur l'acte d'alliance fraternelle et chrétienne du 14/26 septembre 1815)*

Cât privește mediul cultural din Rusia în care s-au dezvoltat și manifestat concepțiile lui Alexandru Scarlat Sturza, precizăm că, la început, familia Sturza se stabilește cu traiul la Sankt-Petersburg, apoi trece în Bielorusia, pe moșiile cumpărate de curând, unde imigranților le „era greu de obișnuit cu poporul, moravurile și limba străină” [31, p. 58]. Despre anii de fragedă copilărie, petrecută pe pământurile Bielorusiei, în localitatea Ustie. Alexandru Scarlat Sturza amintește în memoriile sale *Prinos în amintirea contesei Roxanda Scarlatovna Edling, născută Sturza*: „În emigrarea noastră predomină o oarecare tristă poezie. Căci de bună voie despărțindu-te de vatra părintească și averea strămoșilor, nu e ușor în străinătate de a aprinde iarăși focul în noul azil și de a strânge așa zicând sfărâmăturile din naufragiul petrecut” [5].

După cum relatează filosoful Emil Vrabie, educația religioasă și laică ce i-a fost altoită din copilărie micuțului Alexandru, s-a răsfrânt benefic asupra întregii sale vieți și activități. Mai întâi, părinții lui erau profund religioși și aveau cunoștințe avansate în diverse domenii. Apoi, dacă Maria Sandamuri, pioasă și ea, preceptorul copiilor, francezul Jean-Joseph Dopagne, i-au insuflat cu zel credința în Dumnezeu. Savantul Jean-Joseph Dopagne e acea personalitate, care i-a urmat pe sturzești în Rusia și a știut să altoiască copiilor dragostea față de știință, de lumea artelor frumoase, de literatura franceză și de cea universală [31, p. 10-11]. El s-a dăruit cu trup și suflet acestei familii. Spre exemplu, la năvălirea francezilor în 1812, a știut să salveze averea sturzeștilor, dându-se drept supus francez. Un alt caz a avut loc când împuterniciții lui Napoleon aveau intenția de a confisca pământurile, fapt evocat, în amintirile sale, de Roxandra Edling, sora filosofului: „Domnul Jean-Joseph Dopagne avu curajul să se opună și să declare că e creditorul părinților noștri” [31, p. 11].

O influență majoră asupra formării personalității lui Alexandru Sturza a avut-o sora sa, Roxandra, deși era doar cu cinci ani mai mare. Ei îi aparține îndemnul ce a determinat strategia de viață a fratelui său Alexandru: „Noi suntem datori să slujim prin viața și moartea noastră realizării

marii predestinări a lui Dumnezeu. Esența căreia este instaurarea echității și adevărului între oameni” [34, p. 11].

O altă personalitate care a contribuit nu doar la constituirea culturii religioase în Europa de Răsărit, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, dar și la formarea tinerei generații de atunci, a fost savantul grec, coleg din anii de studii de la Universitatea din Leipzig cu tatăl viitorului filosof – Evghenie Vulgaris (1716-1806). Acesta, după ce pleacă din Constantinopol, e primit de către Ecaterina cea Mare, în 1775, în calitate de arhiepiscop la Herson, iar din anul 1779, se izolează în Lavra *Aleksandr Nevski*. Lucrările religioase, de logică și de matematică ale acestuia, precum și discuțiile dintre Scarlat Sturza și preotul-savant grec, la care asistă și tânărul Alexandru, n-au putut să nu influențeze asupra orizontului spiritual în formare al viitorului filosof.

Alt prieten al lui Alexandru Scarlat Sturza – Nichifor Theotokis (1731-1800), precum și cercul de tineri greci care au activat în casa din Sankt-Petersburg a lui filosofului, în 1809-1810, au completat preocupările cultural-politice ale lui Alexandru și Roxandrei Sturza [34, p. 34]. Cel mai mult Alexandru Scarlat Sturza a fost influențat de contele Ioan Capodistrias, care a sprijinit mișcarea antiotomană de eliberare a poporului grec, devenind primul președinte al Republicii Grecia (1817-1831) [11, p. 1128]. După cum relatează Emil Vrabie, „afecțiunea lor reciprocă se baza pe unitatea de idei, pe visurile lor comune de a vedea Grecia liberă...” [31, p. 13]. În același plan, după cum mărturisește sora lui Alexandru Sturza, contesa Roxandra Edling, în ale sale *Memories*: „Contele Capo d’ Istria, care cunoștea aptitudinile fratelui meu și care avea nevoie de un ajutor pentru a redacta lucrul său, îl cheamă în calitate de secretar, și această alianță, ce a durat mai mulți ani (se are în vedere timpul când Ioan Capodistrias era în serviciul Ministerului de Externe al Rusiei – O.M.), a fost mult preaferită. Stilul strălucitor al fratelui meu oferea noi forțe geniului lui Ioan Capodistrias și puterii de stat a Rusiei” [31, p. 13].

„Grec după mamă, moldovean după tată, căsătorit cu o nemțoaică” [17, p. 126], Alexandru Scarlat Sturza a rămas permanent devotat Basarabiei, indiferent de faptul că a scris în limba rusă sau în limba franceză, că a trăit o bună parte a vieții departe de țara de baștină, că i-au eșuat planurile pe care le întocmea cu contele I. Capo d’ Istria și anume, el „nu-și ascundea dorința de a vedea Moldo-Valahia o împărăție aparte, care să cuprindă Basarabia, Bucovina și Transilvania” [5, p. 36].

La formarea și dezvoltarea chipului cultural al lui Alexandru Scarlat Sturza au contribuit factorii deja menționați, dar cel mai mult, l-a influențat bogăția spiritului proeuropean, sădit în mentalitatea tinerei aristocrații din Rusia încă de Petru I. Acesta crease un sistem de pregătire neoficial, dar foarte eficient, pentru a-i forma pe tinerii dornici de schimbări. Instituții educative, organizate de Petru I, erau regimentele Gărzilor Imperiale, conduse de un grup de camarazi din

copilărie, pe care-i introduse în formațiile militare și pe care ulterior îi folosea în calitate de administratori, diplomați și demnitari de tot felul ce aveau funcția de a-l ajuta și susține în promovarea reformelor sale radicale.

În subcapitolul 2. *Semnificația concepțiilor lui Alexandru Scarlat Sturza*, sunt estimate și rezumate lucrările filosofului care se bucurau de popularitate în secolul al XIX-lea: *Enchirid adică Mânelnic al pravoslavnicului hristian* (tradusă astfel din grecește de arhimandritul Eufrosin Poteca, București, 1832); *Epistolii sau scrisori despre datoriile sfințitei direcătorii preuțăști* (tradusă din rusă de arhimandritul Filaret Scriban, 2 volume, Iași, 1843); *Despre soarta Bisericii Pravoslavnice ruse sub domnia împăratului Alexandru I* (publicată în anul 1876, în revista *Русская старина*, том. XV); *Monumentul activității propovăduitorilor ruși ai Ortodoxiei de la 1793 până la 1853* (publicată la Moscova, 1857) ș.a. Despre *Epistolii* Arhiepiscopul Neofit, cu nimele de mirean Nicolae Nevodcicov, scria: „Rod copt la o vârstă înaintată, această compunere importantă după conținut, volum și scop, a avut un deosebit succes: în patru ani (1840-1844) a fost reeditată de patru ori”.

Prima lucrare din tematica religioasă a fost scrisă la 25 de ani, în 1816, intitulată *Considérations sur la doctrine et l'esprit de l'Église Orthodoxe (Considerații despre doctrina și spiritul Bisericii Ortodoxe)* sau *Priviri istorice asupra învățăturii și duhului Bisericii Ortodoxe*, după cum a fost tălmăcită din limba franceză și cea germană de Ilie Beleuță, profesor la Academia Teologică Andreiană și consilier arhiepiscopicesc onorific la 1931. În anul 2001 vede lumina tiparului o altă variantă tradusă a operei, în interpretarea Luciei Patachi, sub altă denumire, și anume: *Apărarea ortodoxiei*. Motivul apariției acestei scrieri a fost, după cum confirmă autorul, „încercările unor eterodocși, domiciliați în Rusia, de a agita conștiințele și a ațâța îndoielile în sânul credincioșilor asupra curățeniei dogmelor, mărturisite de Biserica de Răsărit” (Constantinopol – n.n.).

La tematica respectivă se referă și lucrarea *Dublu paralel* (traducerea corectă ar fi *Dubla paralelă* – n.n.) sau *Biserica în fața papității și a reformei veacului al XVI-lea*.

Din tematica religioasă trebuie menționate și alte cărți valoroase ale filosofului creștin, cum ar fi: *Considerente despre filosofia creștină; Învățăături religioase, morale și istorice; Despre binefacerea obștească și particulară* ș.a. Acestea sunt lucrări care conțin multe idei umaniste și care cultivă dragostea față de religia creștină.

Meritul lui Alexandru Scarlat Sturza în tratarea problemelor religioase constă în faptul că a cultivat și a întărit credința în Dumnezeu la cititorii săi, a contestat actul schismei în sânul Bisericii Creștine și a chemat la unirea credincioșilor, a arătat dragostea Celui de Sus față de oameni și bucuriile ființelor umane când poartă în inimă iubirea și teama față de Dumnezeu.

Având o pregătire teoretică bună, Alexandru Scarlat Sturza, în scrierile sale, și-a manifestat talentul și în domeniul istoriei, și în cel al filosofiei istoriei. Dat fiind faptul că a fost un participant activ a mai multe evenimente istorice de importanță mondială, a fost un modest făuritor al istoriei. Ca tânăr diplomat, în calitate de secretar al Cancelariei ambulante a Armatei ruse dunărene, el este martor ocular al alipirii nelegiuite a Basarabiei la Rusia. La 1812, și mai apoi, participă la războiul cu armatele lui Napoleon. În anii 1814-1815, este unul dintre actorii principali ai încheierii *Actului Sfintei Alianțe*. Conform scrierilor memorialistice ale surorii sale Roxandra Edling, Alexandru Scarlat Sturza a fost persoana care, prin intermediul unei scrisori, a salvat Franța sfâșiată de aliați. Pe parcursul activității sale de diplomat, Alexandru Scarlat Sturza a elaborat documente de importanță internațională.

Alexandru Scarlat Sturza avea o atitudine deosebită față de istorie. Istoria înseamnă prea mult pentru el: e o povățuitoare deșteaptă a omenirii, dar și un depozitar al demnității naționale. Mai multe lucrări ale filosofului abundă de exemple, de fapte istorice, care-i servesc drept argumente pentru a-și demonstra tezele, pentru a trage unele concluzii. În lucrările lui Alexandru Scarlat Sturza pot fi deosebite două modalități de concepere a istoriei, indisolubil legate între ele. Prima se referă la studierea, cunoașterea istoriei, cea de-a doua – la tratarea ei filosofică, perceperea sensului misiunii istoriei în societatea umană. În cunoscutul său discurs din aprilie 1839, la deschiderea *Societății de istorie și antichități din Odesa*, Alexandru Scarlat Sturza menționează: „primul simptom de progres național acesta-i cultul trecutului”, subliniind de asemenea că „orice nație care știe să studieze și să păstreze cu grijă originile sale învață să se cunoască mai bine, își reînnoiește mereu angajamentul să nu degenereze [28].

Cât privește tratarea filosofică a istoriei, în interpretarea misiunii acesteia, Alexandru Scarlat Sturza pornește de la Providență. Totul descrie un cerc pe pământ, spune filosoful, face excepție doar religia veșnică. Crucea este axa sferei, când îi dăm numele de univers moral și anume datorită lui, acestui univers, istoria înaintea, progresează. Sfera nu se mișcă decât rotindu-se în jurul ei înseși. Or, sunt niște evenimente ce țin de nestatornicirile mondene și politice. Dar acestea, spune Alexandru Scarlat Sturza, nu oferă niciodată nimic cu adevărat nou. Și pentru a judeca aceste nestatornicii, istoria rămâne un oracol care nu greșește și nu amăgește niciodată.

Alexandru Scarlat Sturza concepe istoria ca pe un proces unitar, logic, necesar în sine a dezvoltării credinței umanității. În lucrarea *Grecia la 1821-1822*, filosoful notează: „Secolele urmează unul după altul, ele trec și umbrele lor fugitive se proiectează pe plăcile vii ale legii eterne. Incinta adevăratului templu se ridică fără a ține seama de delirul pasiunilor omului și fiecare secol vede o nouă față a edificiului fără a-i putea tăgădui unitatea și identitatea” [27, p. 223].

În afară de cele două lucrări, menționate mai sus, în care este tratată tematica istorico-filosofică, e necesar să amintim încă o scriere de valoare de acest gen – *Mențiuni despre Rusia*.

Alexandru Scarlat Sturza a scris această carte mai mult pentru cititorul occidental și a făcut-o din îndemnul inimii, nepărtinitor. Ca cetățean al acestei țări, a atras atenția, cu durere, la multe neajunsuri, nedreptăți, a supus unei analize critice politica internă și externă a imperiului țarist. Ca un cronicar adevărat, descrie Alexandru Scarlat Sturza situația grea ce a intervenit în Basarabia, după alipirea ei la Rusia, mai ales după moartea împăratului Alexandru I; „rușii din interiorul imperiului și o mulțime de străini de toate națiile curg puhoi în Basarabia. Ei se stabilesc aici cu miile, fiindcă partea orientală a regiunii numită Bugeac, e încă necultivată, pe când restul provinciei un sol fertil, păduri virgine, susține relații comerciale cu Austria și Turcia și, plus la toate, are niște origini de meșteșuguri proprii libertății poporului” [27, p. 134-135]. Atât în aceste lucrări, cât și în altele, Alexandru Scarlat Sturza evidențiază și forțele determinante ale istoriei: Providența, conștiința socială a oamenilor, unitatea între știință și religie, cultul trecutului, studiul lui. Esența celor spuse se reduce la frazele proverbiale ale savantului: „istoria e învățătura învățăturilor... Fără cunoștințe istorice cel mai deștept om nu-i decât un dezmoștenit” [26, p. 211-212].

Tematica filosofică a fost în centrul atenției savantului toată viața, dar lucrările în acest domeniu apar la o vârstă înaintată. Astfel, *Eseul despre legile fundamentale ale societății și instituțiile umane* își ia forma definitivă abia spre sfârșitul vieții, opera *Considerente despre filosofia creștină* e publicată în anul 1843, iar *Învățăturile religioase, morale și istorice* – în anii 1842-1844. În schimb, la aceste scrieri autorul a lucrat temeinic, cu discernământ.

Ca filosof, Alexandru Scarlat Sturza, este un reprezentant tipic al gândirii religioase, adept și teoretician al filosofiei creștine, continuator al ideilor general-umane ale lui Pitagora, Platon, Cicero, Augustin, Origene și alții. Preocupat nu doar de problemele sugerate de istoria filosofiei, ci și de cele ale contemporanilor, îndeosebi de cele sociologice ale lui Auguste Comte (1798-1857), el va defini și va descrie aplicarea celor patru legi fundamentale ale societății, numite de el și primitive, căci ele au existat de când e lumea: 1) *a trebuințelor* (necesităților); 2) *naturală sau morală*, 3) *revelată* și 4) *civil-pozitivă*. El a arătat corelația între ele, a enunțat principiile generale de folosire a lor în practică, a lansat recomandății despre armonizarea legilor enumerate *supra*.

Lucrarea *Eseu despre legile fundamentale ale societății și instituțiile umane* a fost amplu analizată în teza de doctor în filosofie a cercetătorului Emil Vrabie. Aici vom menționa doar că cele patru legi sunt percepute de om, care e conștient că se află sub stăpânirea lor în societate, dar deseori sunt neglijate de individ (de multe ori și de guverne), sunt date uitării și atunci au de suferit atât cetățenii, cât și state întregi. Legile deduse de Alexandru Scarlat Sturza reprezintă, de fapt, niște blocuri de legi. Prima lege cuprinde mai cu seamă o totalitate de legi economice; cea de-a doua, numită și morală, este o totalitate de legi morale. Analizându-le, filosoful scoate la iveală o serie de principii, idei, adevăruri, parcă cunoscute, dar care te pun în gardă și te inspiră la viață. „Prima lege, spune Alexandru Scarlat Sturza, inspiră aproximativ aceleași trebuințe la toate ființele morale,

înzestrate de natură cu forțe inegale; ea stabilește între ele prin însuși acest lucru principiul de inegalitate. Pretutindeni cel mai puternic și mai îndemânat va fi stăpân, cel slab și leneș va fi subordonat” [26, p. 27].

Dar câtă înțelepciune se conține în lucrarea *Învățăături religioase, morale și istorice*. Fiecare din cele douăzeci și una de prelegeri prezintă o interpretare filosofică a materialului, mai mult sau mai puțin, cunoscut de credincioși. Principiile religiei creștine sunt tratate prin prisma categoriilor filosofice: a mișcării universale și veșnice, a cauzei și efectului, a binelui și răului etc. Astfel, vorbind despre conștiință, despre cunoașterea de sine, filosoful le oferă o interpretare pe înțelesul tuturor: „Sloboziunea (libertatea – n.n.) este o însușire despărțită de mintea omenească. Precum ochiul nostru deosebește lumina de întuneric, de asemenea și mintea noastră, de atunci, de când am făcut reaua întrebuintare a slobozeniei noastre, deosebește binele de rău, dreptul de nedrept și lucrurile trupești ce îl înjosesc de acele ce îl înalță înaintea ochilor săi. Această lucrare a sufletului noi o numim conștiință sau cuget, zicere minunată, ce se află în toate limbile și etimologeste înseamnă: simțirea de noi în sine, gândire asupra noastră înșine, vorbire cu noi înșine (*conscience*)” [26, p. 16-17].

O lucrare valoroasă care, din punctul de vedere al științei de pe vremea sa, fundamentează și dezvoltă religia, este *Considerente despre filosofia creștină*. Este o operă aproape necunoscută, căci a fost publicată doar în limba rusă în revista „Moskviteanin”, în anul 1844, și e păcat că e dată uitării, pentru că lucrarea conține gânduri și imagini prețioase pentru contemporaneitate. Vom menționa doar faptul că această lucrare apără cu patos filosofia revelatoare, recunoaște ca primat adevăruri, date, informații prin descoperirea din tradițiile și datinile popoarelor, combate alte curente filosofice și răstoarnă multe teorii, tratate altfel, prin prisma dualismului și materialismului. Aceste cărți ale scriitorului creștin care au fost atât de căutate și citite în secolul al XIX-lea, astăzi sunt uitate, pe nedrept, deși conținutul lor și-a menținut actualitatea.

În subcapitolul 3. *Alexandru Scarlat Sturza – reprezentant de frunte al filosofiei creștine*, se menționează că cea mai valoroasă sursă pentru estimarea concepțiilor gânditorului o reprezintă lucrarea: *Considerente despre filosofia creștină*, în care autorul demonstrează atât vocația sa de filosof, cât și de teolog. Chiar de la început, când relatează despre *Cosmogonie*, dă acestei ramuri a astronomiei numeroase implicații filosofice referitoare la originea și evoluția în timp a corpurilor cerești. Prin definiția: „...*cosmogonia* – sau ascensiunea către începuturile lumii, include în sine și omul” [34, p. 159], autorul îi oferă o interpretare mult mai largă decât cea tradițională. Sub alt aspect, cosmogonia este o parte a filosofiei, aceasta fiind caracterizată de mișcarea ideilor: „se dezvoltă de la cunoscut spre necunoscut” [34, p. 158]. Ambele domenii ale cunoașterii au ca obiect de studiu și aspectul ontologic, raportul dual între „eu și nu eu”, adică ambele studiază raportul dintre om și lume. Alexandru Scarlat Sturza ca teolog, dar și ca filosof, când se referă la unitatea

ontologică a cunoștințelor omului, afirmă: în lume sunt „eu” – cunoscătorul și „nu eu”, adică lumea din afara mea pe care eu o cunosc. Este surprinzătoare și în consonanță cu adevărul științific constatarea lui Alexandru Scarlat Sturza cu privire la acest raport: „dependența primului de cel de-al doilea este întru totul evidentă” [34, p. 159]. Aici noi nu vom stăruii decât în caracterul științific adevărat al acestei afirmații, care, deși e identică cu interpretarea materialistă a raportului în cauză, nu știrbește din valoarea afirmației sturziene. Caracterul acestei cunoașteri este unul al ogîndirii sau cum îl mai numește el – al contemplării realității.

Reflectând asupra deosebirilor dintre cunoașterea științifică și cunoașterea filosofică creștină, Alexandru Scarlat Sturza evidențiază trăsătura fundamentală: oricât ar progresa cunoașterea științifică, ea nu va da omului un răspuns definitiv, deoarece nu deține decât adevăruri relative. Cu referire la specificul cunoașterii științifice, trebuie să menționăm momentul evidențiat de filosof, este confirmat atât de dinamica cercetărilor științifice, cât și de epistemologia contemporană, în persoana lui Karl Popper, care, în studiul *Scopul științei*, declara următoarele: „...eu resping ideea unei explicații ultime, susțin că fiecare explicație poate fi explicată în continuare, printr-o teorie sau coniectură cu un grad mai mare de universalitate. Nu există nicio explicație care să nu aibă nevoie de o altă explicație, căci nicio explicație nu poate oferi o descriere autoexplicativă a unei esențe...” [19, p. 175].

În subcapitolul 4. *Conotațiile politico-religioase ale Actului Sfintei Alianțe* sunt descrise evenimentele ce au pregătit semnarea Tratatului Sfintei Alianțe, prin care se recunoaște că nu religia este pusă în serviciul politicii, ci invers, politica este pusă în serviciul religiei. În mod tradițional, se obișnuia ca oamenii să apeleze la funcția salvatoare a creștinismului în viața particulară sau familială, însă în cazul Sfintei Alianțe apelul era preluat de comunitatea socială. Revoluția franceză deschisese o nouă eră în istoria creștinismului. Omenirea apela la ajutorul religiei creștine ca factor decisiv în lupta cu răul pe care-l declanșase marea rebeliune franceză. Cu toate acestea, semnarea Actului includea și unele momente delicate sub aspect religios, care, din fericire, au fost depășite pentru o perioadă de timp. E vorba că Actul Sfintei Alianțe trebuia să fie, și până la urmă a și fost, semnat de un țar ortodox, un împărat catolic și un rege protestant.

În scopul susținerii și promovării ideilor expuse în Actul Sfintei Alianțe, Alexandru Scarlat Sturza scrie în limba franceză lucrarea rămasă needitată *Considerații pe seama actului de alianță frățască și creștinească din 14/26 septembrie 1815*, în care menționa că alianța este un model universal de relații internaționale, bazat „numai pe dogme și porunci religioase comune pentru îndatoririle obștești și regulile politice generale, capabile permanent să confirme încrederea și alianța dintre state” [33, p. 89].

Capitolul III. *Aria extinderii reflecțiilor teoretice și acțiunilor pragmatice ale umanismului religios sturzian*, redimensionează contribuția adusă de filosoful-diplomat prin elaborările literare și

acțiunile sale practice la constituirea ulterioară a domeniului filosofic al axiologiei, prin reflecțiile sale asupra adevărului religios, toleranței și iubirii creștine; scoate în evidență aportul filosofului la constituirea structurii și domeniului de investigație al sociologiei religioase; scoate în prim plan valoarea ideilor sturziene pentru cunoaștere și valorificare practică. Axiologia, ca teorie a valorilor, a urmat după utilizarea îndelungată în practica vieții a valorilor pe care omul este capabil să le conștientizeze și să le folosească în activitatea cotidiană. După cum s-a mai sugerat, conceptul de umanism include orientarea intelectuală care s-a profilat la o etapă a dezvoltării societății, îndeosebi în Epoca Renașterii, dar care preia, „renaște” elemente ale valorilor culturii clasice din antichitatea greco-romană, care descoperise specificul esențial al spiritului uman. După cum menționează, în cunoștință de cauză, preotul și savantul din România Alexandru I. Ciurea: „La apariția umanismului, românii aveau un creștinism străvechi viu și puternic dezvoltat în societatea și în sufletul lor. Creștinismul lor, cel mai vechi din regiune, de origine apostolică – prin Sfântul Apostol Andrei – n-a fost introdus cu autoritate sub amenințarea sabiei sau a biciului, ci pe cale pașnică, lentă, liber consimțită de la suflet la suflet, dobândind astfel toate caracterele sincerității și durabilității. Religia iubirii cucerește deci, ins cu ins, din „romanitatea răsăriteană”, în paralelism perfect cu etnogeneza ce se desăvârșește aici, între elementele dac și roman, astfel că se spune cu drept cuvânt că poporul român este creștin din naștere” [9, p. 101].

În subcapitolul 1. *Conceptiile lui Alexandru Scarlat Sturza asupra toleranței și iubirii*, se menționează că toleranța include, în mod obligatoriu, un minim de respect, chiar și impus de anumite circumstanțe, față de opiniile și lansatorul lor. Făcând distincție între respectul „sub presiune” și cel autentic, cercetătorul susține că doar ultimul „este” un mod de a recunoaște în altul și de a onora acele calități, și acele merite pe care le apreciem cel mai mult; este un mod personal de a acorda anumitor persoane un titlu de noblețe, în sens valoric moral” [1, p. 156]. Respectul este o condiție de asigurare a toleranței. Toleranța se impune când asupra aceleiași chestiuni există opinii diferite, însă când adevărul este cunoscut cu certitudine toleranța devine problematică și folosirea ei poate căpăta formă inautentică. În ierarhia valorilor ce determină calitatea sentimentelor religioase Alexandru Scarlat Sturza evidențiază toleranța printre virtuțile de bază ale religiozității. Asupra conceptului de toleranță, filosoful meditează, în mai multe lucrări, dar se oprește mai pe larg în *Considerations sur la doctrine et l'esprit de l'Eglise orthodoxe (Considerații despre doctrina și spiritul Bisericii Ortodoxe)*.

Justificarea tezelor mai importante, autorul o începe cu noțiunea de *adevăr*, care poate fi privit numai ca un reprezentant al relațiilor între ființe. „Numai în sânul lui Dumnezeu, afirma Alexandru Scarlat Sturza, este adevărul absolut, pentru că El este principiul întregii existențe. Cu referire la om, adevărul, ca și toate însușirile abstracte, rămâne statornic relativ, atât din cauza dimensiunilor nemărginite ale realității, pe care o reprezintă, cât și în urma granițelor hotărâte, în

care sunt închise facultățile observatorului” [24, p. 129]. Prin degradarea de la început a neamului omenesc, constată autorul, aceste granițe au devenit și mai strâmte, dar și mai mult sau mai puțin întinse, după măsura gradului de perfecțiune morală a fiecărui individ, altfel spus, în funcție de educația și autoeducația la care a fost supus.

Mulțimea poate însuși o serie de adevăruri izolate. „Dar atunci acestea sunt adevăruri, pe care le cunosc, și nu Adevărul, care este unul, precum și principiul întregii existențe este unul” [29, p. 130]. Adevărul existenței, concluzionează autorul, nu poate să se oglindească în inteligența unei ființe. Omul, fiind de o natură „mixtă, multiplă și sfâșiată prin căderea lui, privește adevărul numai prin prisma simțurilor sale înșelătoare, a patimilor sale și a erorilor sale” [29, p. 130].

În subcapitolul 2. *Sociologia creștină a lui Alexandru Scarlat Sturza*, este analizată scara legilor, elaborată și descrisă de Alexandru Scarlat Sturza în lucrarea *Eseu despre legile fundamentale ale societății și instituțiile umane*. „Legea revelată, darul prețios al bunătății supreme, vine să împlinească opera legii naturale și să-l lămurească pe om cu privire la evantaiul întreg al datoriilor sale. Legea naturală, unificată cu cea a nevoilor, ne face cetățeni ai acestei lumi, legea revelată, în chip adăugat, garantează accesul spre o lume mai bună. În fine, legea civilă pozitivă, care trebuie să aibă ca bază legea nevoilor mutuale și ca margini imuabile legea naturală și legea revelată, vine să pună acoperișul edificiului existenței noastre sociale; această lege se va modifica după climate, timpuri, circumstanțe și locuri” [Apud 3, p. 26].

Legile despre care scrie Alexandru Scarlat Sturza și ierarhia acestora, prin ideile ce le lansează, anticipează principiile psihologice promovate în secolul al XX-lea. Este vorba despre rezultatele obținute de psihologul american Abraham Maslow (1900-1970) în lucrarea *Motivație și personalitate* (1954), care, în teoria sa motivațională, formulând tipologia nevoilor, le împarte în cinci tipuri: 1) nevoi fiziologice, 2) nevoi de siguranță (securitate), 3) nevoi afective și de apartenență, 4) nevoia de stimă și, ultima, 5) nevoia de autorealizare (autoîmplinire). Acestea ar putea fi grupate, la rândul lor, în trei mari niveluri: nevoi *fiziologice* – aerul, apa și hrana; nevoi *psihologice* – siguranța (de securitate); nevoia *de dragoste* – iubirea, respectul de sine și de împlinire de sine sau autorealizarea. Toate aceste nevoi, fac parte din natura omului, fiind situate, ca și la Alexandru Scarlat Sturza, pe o scară continuă, în care satisfacerea trebuințelor inferioare este plasată înaintea dezvoltării mentale și morale de ordin superior a persoanei. „Autoactualizarea începe să ne intereseze după ce ne sunt satisfăcute necesitățile fundamentale ale corpului, după ce am ajuns să ne bucurăm de iubire, respect și de un sentiment de apartenență care include identitatea... religioasă” [15, p. 278].

Analogia dintre modul de manifestare al nevoilor la Abraham Maslow, cu cea a interacțiunii tipurilor de legi la Alexandru Scarlat Sturza, dacă nu e evidentă, are, totuși, o asemănare incontestabilă. Alexandru Scarlat Sturza consideră că legea nevoilor „stabilește reciprocitatea între

oamenii; unește sexele, îi învață cultura pământului, vânătoarea și domesticirea animalelor. Ea inspiră tuturor aceleași tipuri de nevoi, dar oamenii fiind înzestrați cu forțe inegale” [Apud 3, p. 278], devin prin această lege inegali. Legea nevoilor este compatibilă cu „inegalitatea nevoilor și a forțelor”. Alexandru Scarlat Sturza aduce exemplul cu legiutorul spartan, când acesta s-a inspirat doar din legea nevoilor, instaurând tirania – singurul regim politic capabil să-i mențină pe cei mânați de dorințe dezlănțuite de patimi, oarbe pasiuni și plăceri fără măsură.

O societate care absolutizează legea nevoilor, de regulă, fie împărtășește ideea satisfacerii instinctelor, nevoilor biologice, fie ia o formă mai sofisticată – materialismul economic. Într-o asemenea societate, după cum menționează Alexandru Scarlat Sturza, va lipsi libertatea manifestărilor forțelor creatoare ale lumii, deoarece va lipsi orice apel la sursele spirituale ale vieții acestuia. Singura șansă pe care și-o poate acorda sieși o comunitate socială, bazată pe realizarea legii nevoilor, este cea a civilizației, deoarece aceasta este menită pentru trup, și nu pentru suflet. Pentru suflet, omul, de unul singur sau în comunitate cu alții, creează culturile: religioasă, științifică, filosofică, artistică etc.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI PRACTICE

Actualizarea și redimensionarea conceptelor, expuse în lucrările filosofului Alexandru Scarlat Sturza, a fost posibilă doar în baza aplicării pluralismului metodologic, a principiilor interdisciplinarității și complementarismului. O operă care cuprinde și estimează rolul și potențialul tuturor formelor culturii: religiei, filosofiei, științei, artei, reprezintă un obiect complex de studiu, care în cazul asimilării și aprecierii adecvate, atât pentru perioada în care a fost elaborată, dar și pentru timpul istoric pe care-l trăim, aduce foloase concrete.

Studiile asupra etapelor de afirmare a personalității lui Alexandru Scarlat Sturza, analiza concepțiilor elaborate și promovate cu perseverență de autor, rezultatele activității politico-diplomatice ale acestuia ne permit să constatăm:

Reformele inițiate de țarul și apoi împăratul Rusiei Petru I, atât pe plan intern: a reformat administrația publică, economia – prin susținerea dezvoltării industriale și comerțului, armata ș.a., cât și pe plan extern: a modernizat țara după modelul european, a dus mai multe războaie, transformând Rusia într-un imperiu, ce va deveni, prin contribuțiile urmașilor săi, stat cu importante influențe în cadrul Europei. Deși păturile de jos erau aspru exploatate, către începutul secolului al XIX-lea, datorită reformelor proeuropene, aristocrația locală, precum și cea venită de la periferia imperiului, se bucura de numeroase privilegii și de șansa reală de a face carieră strălucită în cultură,

politică și diplomație, ceea ce a și determinat familia Sturza (Sturdza) să se stabilească cu traiul în Rusia.

Educația primită în familie, cunoașterea limbilor moderne și clasice, capacitățile intelectuale native, susținerea din partea surorii sale Roxandra, cu importante influențe la curte, în sferile diplomatice și saloanele culturale – au contribuit, fiecare în parte și toate împreună, ca de la vârsta de 18 ani neîmpliniți Alexandru Scarlat Sturza să fie angajat în serviciu la Ministerul de Externe al Rusiei. Fiind conștient de capacitatea Rusiei de a influența viitorul Europei, tânărul diplomat studiază, cercetează diverse procese sociale, în rezultatul cărei activități vine cu propuneri de ameliorare a mai multor documente strategice.

Calitățile enumerate mai sus, dar și „norocul” de a activa împreună și de a se împrieteni cu ilustrul diplomat Ioan Capodistrias – în viitor, primul președinte al Republicii Grecia, aflat în acea perioadă în serviciul diplomatic al Rusiei, i-au deschis calea spre o carieră diplomatică strălucită. Împreună cu acesta, Alexandru Scarlat Sturza își face serviciul diplomatic la Sankt-Petersburg, apoi la Viena și Paris. Culmea succesului în cariera diplomatică o prezintă activitatea sa în calitate de publicist oficial al Sfintei Alianțe, care și-a desfășurat Congresul la Viena și Paris, și pentru care el a elaborat și editat lucrarea *Considerații pe seama actului de alianță frățească și creștinească din 14/26 septembrie 1815 (Considérations sur l'acte d'alliance fraternelle et chrétienne du 14/26 septembre 1815)*, în care și expune ideile filosofico-religioase.

Formarea și afirmarea personalității lui Alexandru Scarlat Sturza, se desfășoară și cu asistența prietenilor tatălui său: arhiepiscopul Evghenie Vulgaris și Nichifor Theotokis, precum și discuțiile din cadrul *Cercului de tineri greci* din casa lui Scarlat Sturza din Sankt-Petersburg, desfășurate în anii 1809-1810, a discuțiilor întreținute în cadrul cenaclurilor literare, la modă atunci: *Convorbiri ale amatorilor slovei ruse (Беседы любителей русского слова)* și *Arzamasul*, la care participau așa personalități notorii ca: Nikolai Mihailovici Karamzin (1766-1826), scriitor și istoric rus; Nikolai Ivanovici Gnedici (1784-1833), poet și traducător în limba rusă a *Iliadei* lui Homer și ale unor opere din Schiller, Voltaire, Shakespeare; Ivan Andreievici Krîlov (1769-1844), fabulist rus, imitator al lui Fontaine ș.a.

Paralel cu interesul firesc ce-l manifesta față de serviciul diplomatic, pe Alexandru Scarlat Sturza îl preocupau și problemele filosofice, în general, și de filosofie religioasă, în special. Alexandru Scarlat Sturza a deținut cunoștințe impresionant de vaste, pe care le-a datorat educației primite în familie, studiilor obținute în Rusia și Germania, precum și lecturilor extinse, permise de cunoașterea limbilor clasice vechi și moderne. Pornind de la deosebirea între cunoașterea științifică și cea filosofico-religioasă, Alexandru Scarlat Sturza consideră că oricât ar progresa cunoașterea științifică, ea niciodată nu va da omului răspunsuri definitive, deoarece nu deține decât adevăruri

relative. Această teză este susținută și de rezultatele cunoașterii științifice contemporane, mai ales din epistemologie, din elaborările teoretice ale lui Karl Popper.

Referitor la redimensionarea valorilor medievale, constatăm că dacă oponentul său – contele Joseph de Maistre depunea eforturi să salveze onoarea Evului Mediu, Alexandru Scarlat Sturza era interesat să reabiliteze esența creștinismului medieval de răsărit, dar nu și excesele sale ideologice, aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, dacă primul se ridică în apărarea Evului Mediu de atacurile reprezentanților iluminismului, apoi cel de-al doilea urmărise un obiectiv dublu: demascarea inconsistenței argumentelor aduse de iluminiști și combaterea atacurilor catolicilor, îndreptate împotriva Bisericii Ortodoxe. Alexandru Scarlat Sturza vedea meritul ortodoxiei în capacitatea ei de a salva popoarele răsăritene, ce au practicat-o de-a lungul istoriei, de la apariție. Aflate sub jugul cotropitorilor străini mai bine de opt secole și supuse pericolului dispariției, ele au fost salvate de credința creștină tradițională, spre deosebire de popoarele păgâne care, în condiții similare, au dispărut fără urmă. Filosoful vedea în ortodoxie forța păstrării și conservării identității naționale, pe care o percepea în strânsă legătură cu identitatea în timp a creștinismului răsăritean.

Valorile creștine, care și-au atins maturitatea în Evul Mediu, au contribuit nu doar la conservarea civilizației europene, ci și, ulterior, la progresul ei cultural-spiritual, demonstrează Alexandru Scarlat Sturza, în propria filosofie a religiei, pe care autorul permanent o încadrează în promovarea umanismului, a valorilor general-umane. În acest proces deosebim un traseu ideatic complex – saltul de la epoca modernă, caracterizată de crize ale credinței, spre actualizarea unui Ev Mediu modernizat. Materializarea social-politică a reabilitării spiritualității medievale s-a produs în Actul Sfintei Alianțe, la a cărui redactare a participat din plin Alexandru Scarlat Sturza. Filosoful și diplomatul a văzut în Actul Sfintei Alianțe manifestarea unei „asociații educative” cu multiple posibilități: combaterea spiritului revoluționar distrugător, a fanatismului religios sau, în cazuri contrare, a lipsei credinței religioase. Din nefericire pentru autor, recomandările sale practice i-au adus și grave probleme, îndeosebi, cele care vizează politica internă a Germaniei. Cu toate acestea, filosoful și-a promovat constant și consecvent ideile, alimentate de ortodoxie, situându-se în opoziție, când era cazul, și demonstrând incompatibilitatea creștinismului cu asuprirea socială, inclusiv cu șerbia și subjugarea națională.

Cercetând sursele bibliografice prin prisma obiectivelor formulate în calitate de repere metodologice ce ar duce la rezultate plauzibile am ajuns la următoarele concluzii:

1. Filosofia religiei, elaborată de Alexandru Scarlat Sturza, se deosebește în mod radical de filosofia medievală. Pentru filosoful, autorul unei opere vaste, ce cuprinde diverse concepții, filosofia și religia, știința și arta, în mod normal, firesc sunt forme diverse de manifestare a spiritului uman de origine divină, sunt daruri înnăscute ce se manifestă în tendințe spre bine, adevăr, frumos. În acest sens filosofia autentică în mentalitatea lui Alexandru Scarlat Sturza, ca și religia creștină,

dar și știința și arta nu au teme pentru confruntări. Savantul este convins că filosofia, îndeosebi cea cu un conținut religios, știința (sociologia, pedagogia, estetica ș.a.), teologia și arta doar prin colaborare își pot realiza pe deplin obiectivele preconizate – promovarea esenței divine a omului.

2. Sursa strategică și metodologică a umanismului promovat de Sturza este identificată în relatările sale literar-filosofice și în acțiunile sale practice. Cu toate acestea, filosofiei și religiei le revin și funcții aparte. Filosofia e acel domeniu care stabilește unitatea cunoștințelor umane prin evidențierea fundamentului general și ultim pe care se bazează realitatea. Religia, la rândul său, cu mijloacele sale specifice, demonstrează esența divină a acestui teme universal al existenței. Neglijarea acestei strategii de abordare duce la grave cataclisme sociale, pe care le bănuia și depunea tot efortul să le depășească Alexandru Scarlat Sturza și care, spre regret, au devenit reale astăzi: războaie sângeroase, terorism religios, degradare morală, sărăcie ș.a.

3. Este expresivă maturitatea și originalitatea manifestării mentalității filosofico-religioase a lui Alexandru Scarlat Sturza în cadrul european occidental. Spre exemplu, Alexandru Scarlat Sturza, spre deosebire de contele Joseph de Maistre, care de pe poziții dogmatice apăra valorile Evului Mediu occidental în perioada triumfului Bisericii Catolice și a declinului Bisericii Ortodoxe, chiar și în acele momente foarte grele pentru Biserica noastră, ține cu toată insistența să menționeze meritul exclusiv pe care l-a jucat în acea epocă, când popoarele creștine din acea parte a Europei se aflau sub ocupația popoarelor de altă credință. Până la urmă, dacă Joseph de Maistre „reabilita” epoca medievală occidentală, atunci Alexandru Scarlat Sturza depune tot efortul pentru a demonstra meritele deosebite în salvarea credinței a creștinismului medieval de răsărit. În același timp, dacă Joseph de Maistre se ridică în apărarea Evului Mediu de atacurile iluminiștilor, atunci Alexandru Scarlat Sturza acționează pe două direcții: luptă cu raționalismul excesiv al umanismului iluminiștilor, dar și împotriva atacurilor catolicilor la adresa Bisericii Răsăritene.

4. Este cunoscută și apreciată de specialiștii contemporani importanța Actului Sfintei Alianțe, scris la inițiativa țarului rus Alexandru I și redactat de Alexandru Scarlat Sturza și Ioan Capodistrias. Actul avea scopul înăbușirii mișcării revoluționare din Europa, provocată de Revoluția franceză, care subminase grav esența creștină a spiritualității europene. Actul a fost ratificat la data deja anunțată la Paris de țarul ortodox Alexandru I, de împăratul catolic al Austriei Francisc I și de regele protestant al Prusiei Frederic Wilhelm al III-lea. Este o reușită, inclusiv a activității filosofului-diplomat ce se află în atenția noastră, în baza principiului consensului obținut, principiu ce va sta ulterior la temeiul politicii democratice în relațiile dintre țările din Uniunea Europeană.

5. Un domeniu important al activității și preocupărilor lui Alexandru Scarlat Sturza îl reprezintă pedagogia, educația, instruirea religioasă și științifică. Savantul nu doar a intuit că ideile pedagogice sunt produsul mediului cultural ce le generează și promovează, adică își au originea și

forța în filosofie, știință, artă și religie, ci și a anticipat lansarea strategiei dezvoltării educației din perspectiva evoluției societății. Fondată pe umanismul creștin, educația în concepția sturziană se bazează, prioritar, pe funcția paideică, culturalizatoare a filosofiei creștine și scoaterea în evidență a esenței de proveniență divină a omului de către religie. Funcția cognitivă a filosofiei, fără a fi neglijată, e „comasată” cu cea a științei, când e vorba de sfere în care cuvântul științei merită luat în calcul în aspect epistemologic. Din punct de vedere educativ, filosoful „vede” în virtuți niște virtualități ale manifestării divino-umanului și apelează la tehnici specifice „maieutice”: pentru a „naște” și „a pune pe picioare” comorile spirituale ale omului: binele, adevărul, frumosul, dragostea, compasiunea. Pedagogia sa, fără a nega rolul teoriei, este una practică, legată de cunoașterea, generalizarea, dar și de înțelegerea și promovarea specificului domeniului dat: științific, religios, artistic, civic, particular ș.a. Astfel, filosoful umanist nu pornește de la *tabula rasa*, al subiectului educației și nici nu lansează proiecte cu privire la „crearea omului nou”. El vede în cultură, adică în filosofie, religie, artă, știință – îndeosebi știința educației – didactica – surse importante de apropiere, „provocare”, protejare și salvare de la abandonare prin necunoaștere și neglijare a esenței divine din om pentru uzul personal și comunitar.

6. Ideile sturziene despre toleranță apar în legătură organică cu orizontul cultural, cu educația filosofico-religioasă a omului. Astăzi, în unele cazuri destul de frecvente, părăsind prin necunoaștere și neglijență și relativizând valorile, toleranța se transformă în tolerare a tot și a toate ce are ca și consecință indiferența, nepăsarea ce duce la dezmățul imoralității, al cruzimii, la pierderea demnității umane. Redimensionarea conceptelor despre toleranță și iubire, expuse de Alexandru Scarlat Sturza, reprezintă o necesitate pentru societatea și omul contemporan, care s-a încurcat în manifestările sale și în aprecierea virtuții, uită că excesul și insuficiența acestora produc viciul, iar moderația, măsura, cumpătarea sunt condiția dezvoltării virtuții.

7. Meritul lui Alexandru Scarlat Sturza în ceea ce privește promovarea umanismului creștin-ortodox în filosofia religiei constă în abordarea lui prin prisma unității organice dintre filosofie, religie, știință și artă. În teoria și în experiența vieții filosofia îi servește lui Alexandru Scarlat Sturza la elucidarea rațională a raportului dintre elementele suportului valoric al umanismului: binele, frumosul și adevărul; știința descoperă manifestarea lor; arta, prin idealurile educației, le promovează în viață, iar religia le revelează, încurajează și protejează efortul omului de apropiere de Dumnezeu prin acțiuni de caritate și iubire. Unitatea dintre teorie și practică nu e una declarată, ci demonstrată de experiența vieții și activității lui Alexandru Scarlat Sturza.

8. Actualizarea și redimensionarea conceptelor, expuse în lucrările filosofului Alexandru Scarlat Sturza, au fost posibile doar în baza aplicării pluralismului metodologic, a principiilor interdisciplinarității și complementarismului. O operă care cuprinde și estimează rolul și potențialul tuturor formelor culturii: religiei, filosofiei, științei, artei, reprezintă un obiect complex de studiu,

care, în cazul asimilării și aprecierii adecvate, atât pentru perioada în care a fost elaborată, cât și pentru timpul istoric pe care-l trăim, aduce foloase concrete.

Studiul realizat ne permite să constatăm că Alexandru Scarlat Sturza nu doar a cunoscut, asimilat, dar și a interpretat conținutul valorilor cultural – spirituale occidentale, iar prin studiile efectuate a contribuit la constituirea ulterioară a noilor domenii ale filosofiei – axiologiei religioase, sociologiei în genere și a sociologiei creștine, în particular. Investigând toleranța, ca virtute religioasă și ca activitate a Bisericii Ortodoxe, Statului și individului, filosoful umanist, în același timp, luptă cu prozelitismul, și cu alte forme de manifestare, pe care am putea să le calificăm astăzi drept „tiranie a valorilor”. În iubire Alexandru Scarlat Sturza vede garanția purității credinței și aceasta din cauza că anume iubirea, prin sentimentele ei, năruiește fără încetare și îmbină toleranța consecventă, puterea de judecată cu zeul înflăcărat al credinței. Concepțiile lui Alexandru Scarlat Sturza despre toleranță și iubire și-au găsit confirmare în elaborările teoretice din zilele noastre.

Interesant și instructiv este tabloul ideatic al celor patru legi, care explică funcționarea și dezvoltarea societății umane: legea nevoilor, legea naturală, legea civilă pozitivă și legea revelată sau supranaturală. Modul cum explică filosoful interacțiunea acestor legi i-a oferit mai târziu titlul de fondator al sociologiei, îndeosebi al sociologiei creștine.

Analiza lucrărilor cu conținut axiologic ne permite să afirmăm că ideile promovate de Alexandru Scarlat Sturza vin în armonie nu doar cu dezvoltarea ulterioară a axiologiei, sociologiei, ci și a psihologiei, cum ar fi cea a psihologului american A. Maslow.

Problemele complicate cu care se confruntă astăzi pedagogii, educatorii și managerii tuturor instituțiilor sistemului de instruire și educație ar putea parțial fi soluționate prin implementarea unor recomandări ale concepției asupra educației, elaborate de filosof. Educarea tinerei generații, stăpânirea substanței spirituale prin educație – ocupă o poziție prioritară în opera filosofică a lui Alexandru Scarlat Sturza, fapt ce confirmă importanța educației tinerei generații pentru dezvoltarea societății și a valorificării potențialului cognitiv și creativ al omului. Teoria educației, elaborată de Alexandru Scarlat Sturza, este constituită din două părți: educația religioasă și educația științifică, numită și *instruire prin învățământ*. Educația științifică trebuie orientată spre asimilarea corectă a legii trebuințelor, căreia i se supune ființa umană. În acest sens, urmează să reducem nevoile reale și artificiale, și să înmulțim puterile morale și fizice ale omului pentru a reveni la esența primară, nedecăzută a spiritului uman.

Filosoful ne îndeamnă să studiem cu atenție obiectul procesului educativ: copilul, adolescentul, tânărul. În educarea copilului o semnificație aparte o are educația estetică, formarea gustului estetic. Acestui subiect, Alexandru Scarlat Sturza i-a consacrat articolul *Ideal și imitație în artele frumoase*. În acest studiu, filosoful elucidează semnificația idealului pentru copil, pentru

omul matur cât privește scoaterea la suprafață a stării primare, nedegradate în păcat a ființei umane. O semnificație aparte o are pentru sporirea eficienței procesului instructiv-educativ, considera filosoful, exemplul propriu, oferit de educator: părinți, învățători, educatori. Am recomanda cu atenție să fie analizată și recomandarea filosofului de a-l amplasa pe copil, adolescent în condițiile vieții sătești. Considerăm că ar putea fi organizate tabere de producere în care copiii de la oraș ar însuși și practica diferite munci. Este înalt apreciată de contemporani educația prin muncă, dar cu regret orientarea tinerei generații în societatea contemporană, inclusiv în cea autohtonă, este mai mult spre consum, decât spre producere.

În scopul sporirii semnificației practice a investigației **recomandăm:**

- Promovarea ideilor actuale a căror semnificație pentru experiența socială contemporană am justificat-o în cele trei capitole ale tezei, prin publicarea operei complete a savantului, filosofului și teologului Alexandru Scarlat Sturza;
- Cercetătorii și publicul larg ar avea mult de câștigat, dacă li s-ar pune la dispoziție opera completă a filosofului Alexandru Scarlat Sturza, tradusă în limba română;
- Organizarea unor seminare și lecturi tematice cu participarea savanților, teologilor și pedagogilor autohtoni, publicarea pentru acestea a unor recomandări (broșuri) cu scopul valorificării moștenirii spirituale, lăsate de Alexandru Scarlat Sturza;
- Includerea unor teme în programele analitice a diferitelor discipline din Planurile de studii a specialităților: Pedagogie, Studii Diplomatice, Teologie etc.
- Continuarea investigației tematicii respective prin teze de licență, masterat și doctorat, care ar scoate în evidență date noi referitoare la abordarea multiaspectuală a umanismului creștin ca manifestare în ideile filosofice ale lui Alexandru Scarlat Sturza;
- Organizarea unor conferințe științifice internaționale axate pe cunoașterea și promovarea valorilor creștine, deservite cu principialitate, curaj și perseverență de Alexandru Scarlat Sturza.

BIBLIOGRAFIE

1. ALBULESCU, I. *Morală și educație*. Cluj-Napoca: Eikon, 2008. 233 p. ISBN 978-973-757-127-4.
2. BABII, Al., VRABIE, E. Credință și competență: corelație permanentă. În: *Revista de Filosofie și Drept*. 2005, nr. 1-3, pp. 132-136. ISSN 0236-3062.
3. BĂDESCU, I. *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme. Vol. 1*. București: Editura Economică, 2002. 552 p. ISBN 973-590-618-X.
4. BENGA, D. *Metodologia studiului și cercetării științifice în Teologie*. București: Sophia, 2003. 160 p.
5. BEZVICONI, Gh. Boierii Sturdza și Basarabia. În: *Arhivele Basarabiei*. 1934, nr. 1, pp. 36-51.
6. BOBÂNĂ, Gh. Precizări conceptuale și metodologice asupra premiselor umanismului românesc În: *Revistă de Filosofie și Drept*. 2003, nr. 1-3, pp. 3-7. ISSN 0236-3062.
7. BOBÂNĂ, Gh. *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău: Epigraf, 2005. 272 p. ISBN 9975-924-67-0.
8. CHIRIȚĂ, R. *Știi să citești filosofie? : Inițiere în lectura textelor filosofice pentru elevi, studenți și pentru toți cei ce doresc să devină cititori de filosofie*. București: Niculescu, 1997. 173 p. ISBN 973-568-172-2.
9. CIUREA, Al. Umanism și teologie în cultura veche românească. În: *Prin religie și știință spre pace și umanism: Materialele conferinței științifico-practice internaționale, Chișinău, 25-28 octombrie 2006*. Chișinău, 2006. pp. 93-118. ISBN 978-9975-66-057-0.
10. COROBAN, V. *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist: Eseu*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2003. 296 p. ISBN 973-9975-122-7.
11. *Dicționar enciclopedic: 98 000 de definiții*. Ed. a 5-a, rev. și actualizată. Chișinău: Cartier, 2004. 1696 p. ISBN 9975-79-246-4.
12. *Dicționar de filosofie*. București: Editura Politică, 1978. 805 p.
13. *Enciclopedie de filosofie și științe umane*. Trad. de L. COSMA ș.a. București: Educațional, 2004. 1208 p. ISBN 973-684-561-3.
14. KOYRE, Al. *De la lumea închisă la universul infinit*. București: Humanitas, 1997. 221 p. ISBN 973-28-0747-6.
15. MÂNDÂCANU, V. Conceptul creștin de educație – idealul românilor de pretutindeni. În: V. MÂNDÂCANU, coord. *Conceptul creștin de educație – idealul românilor de pretutindeni. Vol. 1*. Chișinău, 2000, pp. 6-9.
16. MCNEILL, W. H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: ARC, 2000. 818 p. ISBN 9975-61-121-4.

17. PASCARU, A., TROIANOWSKI, L. Esse non vedere: Alexandru Sturdza. În: *Revistă de Filosofie și Drept*. 2005, nr. 1-3, pp. 126-131. ISSN 0236-3062.
18. POPPER, K.R. *Logica cercetării*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. 458 p.
19. POPPER, K.R. Scopul științei. În: K.R. POPPER. *Filosofia socială și filosofia științei*. București: Trei, 2000, pp. 172-180. ISBN 973-9419-47-X.
20. RACHIERU, A.D. Cantemir sau spiritul „filosof”. În: A.D. RACHIERU. *Vocația sintezei: Eseuri asupra spiritualității românești*. Timișoara: Facla, 1985, pp. 65-71.
21. REALE, G. *Istoria filosofiei antice. Vol. 3: Platon și Academia antică.* Târgu-Lăpuș: Editura Galaxia Gutenberg, 2009. 416 p. ISBN 978-973-141-101-9.
22. SAHARNEANU, E. *Orientări antropologice în filosofia secolelor XIX-XX*. Chișinău: CEP USM, 1999. 96 p.
23. ȘAPTEFRAȚI, S. Antropologia creștină din perspectiva moștenirii lui Alexandru Sturdza. În: *Revistă de Filosofie și Drept*, 2005, nr. 1-3, pp. 146-148. ISSN 0236-3062.
24. ȘICLOVAN, G.L. *Elemente de filosofie politică în gândirea creștină a Evului Mediu apusean: Încercare de reinterpretare a gândirii medievale din perspectiva raportului dintre filosofia politică și filosofia religiei*. Chișinău: Cartier, 2013. 146 p. ISBN 978-9975-79-858-7.
25. STURDZA, Al. *Enhirid, adrcă Mânelnic al pravoslavnicului hristian*. Tălmăcire de Ef. POTECA. București, 1832, 415 p.
26. STURZA, Al. *Învățăături religioase, morale și istorice*. Trad. de N. SCRIBAN. Iași: Cantora Foaiei Sătești, 1844. 180 p.
27. STOURDZA, Al. *Oeuvres posthumes religieuses, historiques, philosophiques et littéraires. Vol. 5: La Science des antiquités. Karamsine: Essai sur les lois fondamentales de la société. La Grèce en 1821 et 1822*. Paris: Dentu, 1861. 316 p.
28. STURZA, Al. Știința antichităților. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1992, p. 120.
29. STURZA, Al. *Priviri istorice asupra învățaturii și duhului Bisericii Ortodoxe*. Trad. de I. BELEUȚĂ. Făgărași: Tiparul Tipografiei Ioan Lazăr, 1931. 150 p.
30. ȚAPOC, V. *Teoria și metodologia științei contemporane: concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005, 212 p. ISBN 9975-70-597-9.
31. VRABIE, E., alcăt. *Alexandru Sturza: Viața și opera. Aviz pentru tineri diplomați*. Chișinău: CE USM, 2002. 62 p. ISBN 9975-70-187-6.
32. WITTGENSTEIN, L. *Tractatus logico-philosophicus*. București: Humanitas, 1991. 159 p. ISBN 973-28-0182-4.

33. ПАРСАМОВ, В.С. *Жозеф де Местр и Александр Стурдза: Из истории религиозных идей Александровской эпохи*. Изд-во Саратовского ун-та, 2003. 193 с.
34. РОМАНЮК, В.П., ЕРШОВ, Л.А. *Быть, а не казаться. Александр Стурдза и его время*. Київ: Автограф, 2004. 295 с. ISBN 966-8349-03-2.

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI

1. Articole în diferite reviste științifice

1.1. în reviste din străinătate

- 1) **Moșin, Octavian**. Revelații conceptuale în creația lui Alexandru Scarlat Sturza // *Teologia Pontica*. – Constanța, 2017. – Nr. 3-4. – P. 116-120. – ISSN 2247-9856.
- 2) Țapoc, Vasile; **Moșin, Octavian**. Constantin Rădulescu-Motru și Alexandru Scarlat Sturza: similitudini în interpretarea creației // *Revista de filosofie (București)*. – 2009. – Nr. 1-2. – P. 63-69. – ISSN 0034-8260.

1.2. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil

- 3) **Moșin, Octavian**. Specificul abordării problemelor de ordin estetic în lucrarea „Ideal și imitație în artele frumoase” de Alexandru Scarlat Sturza // *Studia Universitatis: Științe umanistice: Istorie. Filosofie. Filologie : Revistă științifică*. – Chișinău, 2018. – Nr. 4(114). – P. 39-43. – ISSN 1811-2668.
- 4) **Moșin, Octavian**. Toleranță și iubire în creația lui Alexandru Scarlat Sturza // *Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos”*. – Chișinău, 2018. – Nr. 3(50). – P. 134-136. – ISSN 1857-0461.
- 5) **Moșin, Octavian**. Sociologia creștină a lui Alexandru S. Sturza // *Studia Universitatis: Științe umanistice: Istorie. Filosofie. Lingvistică și Literatură. Studiul artelor : Revistă științifică*. – Chișinău, 2008. – Nr. 6(16). – P. 55-60. – ISSN 1857-209X.
- 6) **Moșin, Octavian**. Alexandru Sturza – în consonanță cu dialogul european de azi // *Studia Universitatis: Științe umanistice: Istorie. Filosofie. Lingvistică și Literatură. Culturologie : Revistă științifică*. – Chișinău, 2007. – Nr. 4(04). – P. 58-61. – ISSN 1857-209X.
- 7) **Moșin, Octavian**. Alexandru Sturza – continuator al filosofiei creștine // *Studia Universitatis: Științe umanistice: Istorie. Filosofie. Lingvistică și Literatură. Culturologie : Revistă științifică*. – Chișinău, 2007. – Nr. 4(04). – P. 62-65. – ISSN 1857-209X.
- 8) **Moșin, Octavian**. Ideile politice ale diplomatului Alexandru Scarlat Sturza // *Relații*

Internaționale Plus : revistă științifico-practică. – Chișinău, 2018. – Nr. 2(12). – P. 45-58. – ISSN 1857-4440.

1.3. în reviste instituționale

9) **Moșin, Octavian.** Aportul lui Alexandru Sturza la dezvoltarea filosofiei creștine // Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socioumanistice / Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău, 2006. – Vol. 3. – P. 177-181.

10) Țapoc, Vasile; Vrabie, Emil; **Moșin, Octavian.** Un promotor al filosofiei creștine – Alexandru Scarlat Sturza // Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socioumanistice / Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău, 2005. – Vol. 3. – P. 570-576.

2. Articole în culegeri științifice

2.1. culegeri de lucrări ale conferințelor internaționale

11) **Moșin, Octavian.** Alexandru Scarlat Sturza despre educarea tinerei generații // Conferință internațională „Educația din perspectiva valorilor”, Alba Iulia, 10-11 octombrie 2018, ed. a 10-a. – Cluj-Napoca : Eikon, 2018. – P. 82-88. – ISBN 978-606-711-901-5.

12) **Moșin, Octavian.** Filosofia religioasă a lui Alexandru S. Sturza – în atenția cercetătorilor contemporani // Materialele conferinței internaționale „Integrarea europeană și tradițiile filosofiei românești: de la Al.S. Sturza la Em. Cioran”, 20-21 mai 2011. – Chișinău, 2011. – P. 19-25. – ISBN 978-9975-71-226-2.

13) **Moșin, Octavian.** Valori educaționale creștine în opera lui Alexandru Scarlat Sturza // Educația din perspectiva valorilor, Tom 1: Summa Theologiae. – Alba Iulia, 2010. – P. 140-148. – ISBN 978-973-1890-82-1.

14) **Moșin, Octavian.** Sfânta Alianță: contribuțiile lui Alexandru Sturza la integrarea europeană // Materialele conferinței internaționale „Integrarea europeană și filosofia română: cazul Al. S. Sturza”, 7-8 mai 2009. – Chișinău : CEP USM, 2010. – P. 110-119. – ISBN 978-9975-70-000-9.

15) **Moșin, Octavian.** Tânărul Al.S. Sturza și Rusia // Materialele conferinței internaționale „Integrarea europeană și învățământul universitar: aspecte filosofico-metodologice”, 23-24 noiembrie 2007. – Chișinău, 2008. – P. 244-251. – ISBN 978-9975-70-738-1.

2.2. culegeri de lucrări ale conferințelor naționale

16) **Moșin, Octavian.** Forța de convingere a prelegerii sturziene // Filosofia, științele socio-umane și învățământul polițienesc: materialele conferinței științifice interuniversitare dedicată aniversării a XV-a de la fondarea Academiei „Ștefan cel

Mare”, (13 mai 2005). – Chișinău, 2006. – P. 74-78. – ISBN 978-9975-935-97-5.

3. Materiale/ teze la forurile științifice

3.1. conferințe internaționale în republică

17) **Moșin, Octavian.** Educația creștină și umanismul la Alexandru Scarlat Sturza // Școala internațională de metodologie în științele socio-umane, ediția 2-a, 2016 [și] Strategii metodologice inter/pluri/transdisciplinare: abordări teoretice și aplicații practice – Chișinău: CEP USM, 2016. – P. 68-70. – ISBN 978-9975-71-854-7.

18) **Moșin, Octavian.** Idei umaniste în opera filosofului Alexandru Sturza // L'umanesimo latino nella Repubblica Moldova: aspetti filosofici, letterari e linguistici. – Treviso, 2005. – P. 145-148.

ADNOTARE

Moșin Octavian, **Umanismul filosofiei creștine în opera lui Alexandru Scarlat Sturza**, teză de doctor în filosofie, specialitatea **631.02. Filosofie istorică**, *Universitatea de Stat din Moldova*, Chișinău, 2019.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 169 de surse, adnotare (română, engleză, rusă), 126 de pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: umanism creștin, filosofia religiei, filosofie creștină, sociologie creștină, educație religioasă, toleranță, iubire.

Scopul lucrării constă în abordarea multiaspectuală a umanismului creștin ca manifestare în ideile filosofice și experiența acțiunilor practice a mentalității lui Al.S. Sturza.

Obiectivele cercetării vizează analiza și explicarea condițiilor în care s-a format și factorii care au determinat gândirea creștină din filosofia, sociologia și orientările politice, pedagogice, diplomatice, estetice pătrunse de toleranță și dragoste de semeni la Al.S. Sturza în contextul național și european în care a activat filosoful-diplomat.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în abordarea interdisciplinară și transdisciplinară complexă a operei și activității multiaspectuale a filosofului în cauză, a rolului său în evoluția vieții spirituale, politice, diplomatice din Moldova istorică, Rusia și Europa din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sunt scoase în evidență roadele efortului lui Al.S. Sturza în realizarea viziunii sale umaniste, alimentate de surse religioase, filosofice, politice, științifice, didactice, caritabile, artistice ș.a. E demonstrat faptul că nu filosofia, deși l-a marcat puternic, l-a orientat spre umanism, ci anume religia creștin-ortodoxă, printr-o acțiune sinergetică cu prima.

Problema științifică soluționată pe parcursul elaborării tezei rezidă în cercetarea integrală a operei și vieții lui Alexandru Scarlat Sturza. Utilizând metode noi cum ar fi, spre exemplu, cercul hermeneutic, în investigarea problemei tradiționale a umanismului, s-a obținut dublul avantaj: cunoașterea realizărilor teoretico-sociale sturziene pe plan internațional și recunoașterea, după scurgerea timpului, a meritului de pionier al încadrării conaționalului nostru în cultura europeană cu rezonanțe admirative pentru efortul insistent și consecvent de a convinge, că doar credința ortodoxă prezintă orientarea autentică a trăirii umanismului.

Semnificația teoretică a cercetării, confirmată epistemic, social-politic, istoric și pragmatico-didactic, constă în utilizarea strategiei holiste ce implică investigarea subiectelor istorice prin abordarea nu doar intradisciplinară-istorică, ci și a celor interdisciplinare și transdisciplinare.

Valoarea aplicativă a rezultatelor obținute include trei aspecte: metodologic – demonstrează eficiența sporită a strategiei holiste a abordării inter și transdisciplinare, didactico-educativ și pragmatic a promovării umanismului religios după modelul sturzian. Ea e una de îmbogățire a informației despre activitatea filosofului-diplomat prin prisma umanismului său religios și lărgirea experienței metodologice a cercetării, realizate prin mediatizarea acestora.

Rezultatele cercetării au fost reflectate în 18 publicații: 10 articole în reviste de specialitate și 8 rezumate ale comunicărilor la conferințe științifice.

ANNOTATION

Moşin Octavian, **The Humanism of Christian Philosophy in the Works of Alexander Scarlat Sturza**, Doctor of Philosophy, Thesis specialty **631.02. Historical philosophy**, *Moldova State University*, Chisinau, 2019.

Structure of the thesis: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography from 169 sources, annotation (Romanian, English, Russian), 126 pages of basic text.

Keywords: Christian humanism, religion's philosophy, Christian Philosophy, Christian Sociology, religious education, tolerance, love.

The Goal of the research lies in revealing a multispectral approach of the Christian humanism, as a manifestation in the philosophical ideas and the experience of practical activities of Al.S.Sturza's worldview.

The Objectives of the research aim at the analysis and the explanation of conditions in which the Christian thinking was created and also the factors that determined its appearance, on the basis of the Philosophy, Sociology and political orientations, pedagogical, diplomatic, esthetic, filled with tolerance and love ideas of Al.S Sturza, within the national and European context in which the philosopher – diplomat has developed his activity.

The novelty and the scientific originality consists in the interdisciplinary and transdisciplinary complex approach of the works and the multispectral activity of the up – mentioned philosopher, his role in the development of spiritual, political and diplomatic life of historical Moldova, Russia and Europe in the first half of the XIXth century. There is emphasised the effort of Al. S. Sturza at the creation of his humanistic view supported by religious, philosophical, political, scientific, didactic, charitable, artistic roots and other sources. It is demonstrated the fact that not the philosophy, even if it had a big influence on him, oriented Al. S. Sturza to humanism, but namely the Christian Orthodox religion, through a synergistic relation with it.

The scientific problem solved while elaborating this paper consists in the complex research of the works and life of Al. S. Sturza. Using new methods, as for example, the hermeneutic circle, while investigating the traditional problem of the humanism, a double advantage was gained: the familiarity with the Sturzian socio-theoretical achievements at the international level and the recognition, in time, of the pioneering merit and the framing of our conational within the European culture, with admirative resonances for the persistent efforts to convince that only the Orthodox faith presents the authentic orientation of humanism.

The theoretical relevance of the research, confirmed epistemically, socio-politically, historically and pragmatico-didactically, resides in the use of the holistic strategy that implies the study of history subjects through the use of intradisciplinary approaches, as well as the interdisciplinary and transdisciplinary designs.

The applicative value of the obtained results includes three aspects: methodologic – demonstrating the increased efficiency of the hollistic strategy though the inter and transdisciplinary approach, as well as the educational and pragmatic impact through the promotion of the religious humanism according to the Sturzian model. And, not at last, it refers to enriching the knowledge with information about the activity of the philosopher in the light of his religious humanism and the enlargement of the methodological experience of the research, realized through its public mediatization.

The obtained results are published in 18 periodicals: 10 articles in specialised magazines and 8 overviews of the presentations at scientific conferences.

АННОТАЦИЯ

Мошин Октавиан, **Гуманизм христианской философии в творчестве Александра Скарлатовича Стурдза**, диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук, специальность *631.02. Историческая философия, Молдавский государственный университет*, Кишинев, 2019.

Структура и объем диссертации: введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 169 источников, аннотация (на румынском, английском и русском языках), 126 страницы основного текста.

Ключевые слова: христианский гуманизм, философия религии, христианская философия, христианская социология, религиозное воспитание, толерантность, любовь.

Цель исследования: многостороннее рассмотрение христианского гуманизма, выраженного в философских идеях и опыте практических действий образа мыслей А.С. Стурдза.

Задачи исследования: анализ и объяснение условий, повлиявших на формирование, а также факторы, определившие христианское мышление в философии, социологии и политических веяний, педагогики, дипломатии, эстетики, проникнутые терпимостью и любовью к ближнему у А.С. Стурдза, в национальном и европейском контексте, в котором осуществлял свою деятельность данный философ-дипломат.

Научная новизна и оригинальность исследования: состоит в комплексном междисциплинарном и трансдисциплинарном подходе в рассмотрении всех трудов и многосторонней деятельности указанного философа, его роли в эволюции духовных, политических и дипломатических отношений между исторической Молдовой, Россией и Европой в первой половине XIX-го века. В исследовании дается детальный обзор усилий А.С. Стурдза по реализации своего гуманистического видения, подпитанного религиозными, философскими, политическими, научными, образовательными, благотворительными, художественными и другими источниками. Доказано, что не философия, хотя она и оказала очень сильное влияние на него, направила А.С. Стурдза к гуманизму, но именно православно-христианская религия, в соработничестве с первой.

Научная проблема, решаемая в ходе разработки диссертации, основывается на комплексном исследовании всех трудов и жизни Александра Скарлатовича Стурдзы. Используя при исследовании традиционной проблемы гуманизма такие новые методы, к примеру, как герменевтический круг, было достигнуто двойное преимущество: познание теоретическо-социальных стурдзинских достижений на международном уровне, и признание, по прошествии времени, новаторских заслуг вовлечения нашего соотечественника в европейскую культуру, вызывающее восхищение за его настойчивые и последовательные попытки убедить, что только православная вера представляет собой подлинную направленность опыта гуманизма.

Теоретическая значимость исследования, подтвержденная эпистемологически, социально-политически, исторически и прагматически-дидактически, заключается в использовании целостной стратегии, предполагающей исследование исторических субъектов не только с позиции интрадисциплинарно-исторического подхода, но и посредством междисциплинарного и трансдисциплинарного рассмотрения данной темы.

Прикладная ценность полученных результатов включает в себя три аспекта: методологический – демонстрирует повышенную эффективность целостной стратегии междисциплинарного и трансдисциплинарного подходов, дидактическо-образовательный и прагматический – в продвижении религиозного гуманизма по стурдзинской модели. Также – это обогащение информации о деятельности философа-дипломата с точки зрения его религиозного гуманизма и расширение методологического опыта исследования, осуществляемого путем их медиатизации.

Результаты исследования были изложены в 18 публикациях: 10 статей в специализированных журналах и 8 кратких изложений докладов с научных конференций.

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL FILOSOFIE ȘI ANTROPOLOGIE**

MOȘIN OCTAVIAN

**UMANISMUL FILOSOFIEI CREȘTINE A LUI
ALEXANDRU SCARLAT STURZA**

631.02. FILOSOFIE ISTORICĂ

Rezumatul tezei de doctor în filosofie

Aprobat spre tipar: *18.04.2019*
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar.: 2,0

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj 50 ex.
Comanda nr.

CEP USM, Chișinău, str. Mateevici, 60